

BOLYAI₂₅ – A Bolyai János Kutatási Ösztöndíj nyerteseinek életpályája és a támogatás megítélése

Horváth Dániel – Pálinkó Éva

MTA Könyvtár és Információs Központ

Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztály

Jelen elemzés célja, hogy a Magyar Tudományos Akadémia egyik legnagyobb múltú és kiemelkedő jelentőségű kutatási támogatását, a Bolyai János Kutatási Ösztöndíjat elnyerő kutatók életpályájáról, illetve a támogatás hasznosulásáról, annak megítéléséről képet adjon. A vizsgálat a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztálya (MTA KIK TTO) által kezdeményezett „MTA Életpálya Monitor” kutatási program keretében zajlott. E program 2014-ben indult az MTA Elnökségének és elnökének támogatásával. A kutatási program alapvető célja, hogy feltárja és nyomon kövesse az MTA kutatási támogatásában részesülő kutatók és kutatócsoportok szakmai életútját, valamint hogy visszajelzést kapjon az érintettektől e támogatási rendszerek működéséről és hasznosságáról.

FELMÉRÉS A BOLYAI JÁNOS KUTATÁSI ÖSZTÖNDÍJ NYERTESEINEK KÖRÉBEN

A fiatal tehetséges kutatók anyagi támogatására létrehozott Bolyai János Kutatási Ösztöndíjat első ízben 1998-ban ítélte oda az ösztöndíj kuratóriuma. Azóta mintegy 4000 fő nyerte el 1, 2 vagy 3 évre a támogatást. Az ösztöndíj legfőbb célja, hogy segítse a kutatót egy nagyobb lélegzetű tudományos munka megírásában, illetve felkészítse az MTA doktora cím megpályázására, és ösztönözze a hazai kutatói szférában való boldogulásra.

Az itt bemutatott eredmények egy nagyobb léptékű, 2016 és 2018 között az „MTA Életpálya Monitor” kutatási program részeként elvégzett kutatásból származnak. Jelen elemzésben e kutatás témái közül választottunk ki néhány sarkalatos kérdést. A vizsgálat

első lépéseként 2016-ban az ösztöndíj nyerteseknek kérdőíves megkeresésére került sor. A döntően kvantitatív adatfelvételen alapuló vizsgálat célja kettős volt: egyrészt képet alkotni az ösztöndíj hasznosulásáról, megítéléséről, másrészt feltárni a Bolyai-ösztöndíjat elnyertek életpályájának alakulását.

A felmérés során a Bolyai-nyertesek mind teljesebb körű megkeresésére törekedtünk, ehhez segítségünkre volt a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj adatbázisa, mely neveket és elérhetőségeket (e-mail-címeket) tartalmazott. Szükség volt ugyanakkor a címlista tételes ellenőrzésére, mivel a kapott lista a pályázás során használt e-mail-címeket tartalmazta, melyek – főleg a korai évek e-mail-elérhetőségei esetében – az adatfelvétel idején 80-90%-ban nem bizonyultak validnak. Ez esetben a nyilvános adatbázisokban és címlistákban (ODT-adatbázis, munkahelyi címlisták stb.) kerestük meg a feltételezhetően élő e-mail-címeket. A megkeresettek kiválasztásánál figyelembe vettük, hogy az ösztöndíjat mindössze 1-2 évvel az adatfelvétel előtt elnyerőknek a kérdőív kiküldésének időpontjában még nem feltétlenül volt kellő tapasztalatuk a támogatás hasznosulásának megítéléséhez, így őket kihagytuk a felmérésből. Végül az 1998 és 2014 közötti nyerteseknek küldtük el a kutatás online kérdőívét. A vonatkozó időszakban mintegy 3200 sikeres pályázatról beszélhetünk; a többszörös nyertesek miatti duplumszűrés, illetve a valid e-mail-címmel nem rendelkezők kizárása után 2615 főt vontunk be a kutatásba. A kérdőívet 1239 fő töltötte ki (47%-os visszaküldési arány).

Hogy minél teljesebb képet kapjunk a vizsgált kérdésekről, a válaszok maximalizálására törekedtünk, így nem alkalmaztunk mintavételt. Ez esetben viszont mindenképpen érdemes megvizsgálni, hogy a válaszadói sokaság mennyire képezi le a vonatkozó időszak összes Bolyai-nyertesét.

A reprezentativitást három tényezőre vizsgáltuk meg:

- nemek szerinti megoszlás;
- szakterület;
- a nyeres éve szerinti megoszlás.

Az eredmények azt mutatják, hogy nemek és szakterület tekintetében nincs számottevő különbség a válaszadók és az alapsokaságnak tekinthető Bolyai-nyertesek megoszlása között. A szakterületi összehasonlítás során figyelembe kell venni, hogy az összes Bolyai-nyertes esetében a pályázat tudományterületi (az MTA tudományos osztályainak megfelelő) besorolása áll rendelkezésre, a válaszadók esetében viszont a doktori fokozat (PhD, DLA stb.) szakterülete. Ebből kisebb anomáliák adódhatnak ugyan, de végső soron az összehasonlítás ez esetben is megtehető. A nyeres éve szerinti megoszlásban kisebb, de tendenciózus különbség állapítható meg az összes Bolyai-nyertes és a válaszadók között. Megállapítható ugyanis, hogy a „korai” nyertesek kismértékben alulreprezentáltak, a későbbi sikeres pályázók pedig némileg felülreprezentáltak a válaszadók körében. Erre a legkézenfekvőbb magyarázat az, hogy a korábbi nyertesek esetében nehezebb volt a valid e-mail-címek összegyűjtése. Ezek alapján valószínűsíthető, hogy valójában nem a kitöltési hajlandóságban, hanem a korábbi és frissebb nyertesek elérhetősége miatt alakult ki a fent említett különbség, mely mértékét tekintve mindazonáltal nem túl jelentős.

A VIZSGÁLAT ÁLTAL ÉRINTETT TÉMÁK

Az online kérdőív 17 kérdésblokkja számos témát érintett. Ebből jelen elemzés az alábbiakra fókuszál:

- főállású munkahelyek;
- pályázási aktivitás;

- pályázás a Bolyai-ösztöndíjra;
- a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj megítélése;
- a Bolyai-ösztöndíj szerepe az MTA doktora cím megpályázásában és elnyerésében.

A témák közül jelentőségét tekintve mindenképpen kiemelkedik az utolsó, az MTA doktora cím megpályázását, illetve elnyerését vizsgáló kérdéskör, mivel a Bolyai-ösztöndíj egyik legfontosabb, kezdetektől fogva deklarált célja, hogy erre felkészítse a nyerteseket.

FŐÁLLÁSÚ MUNKAHELYEK

Az adatfelvétel idején a megkérdezettek 98,5%-ának volt főállású munkahelye, döntő többségüket (93%) hazai álláshelyen foglalkoztatták. A főállású munkahelyek típus szerinti százalékos megoszlását mutatja az 1. ábra.

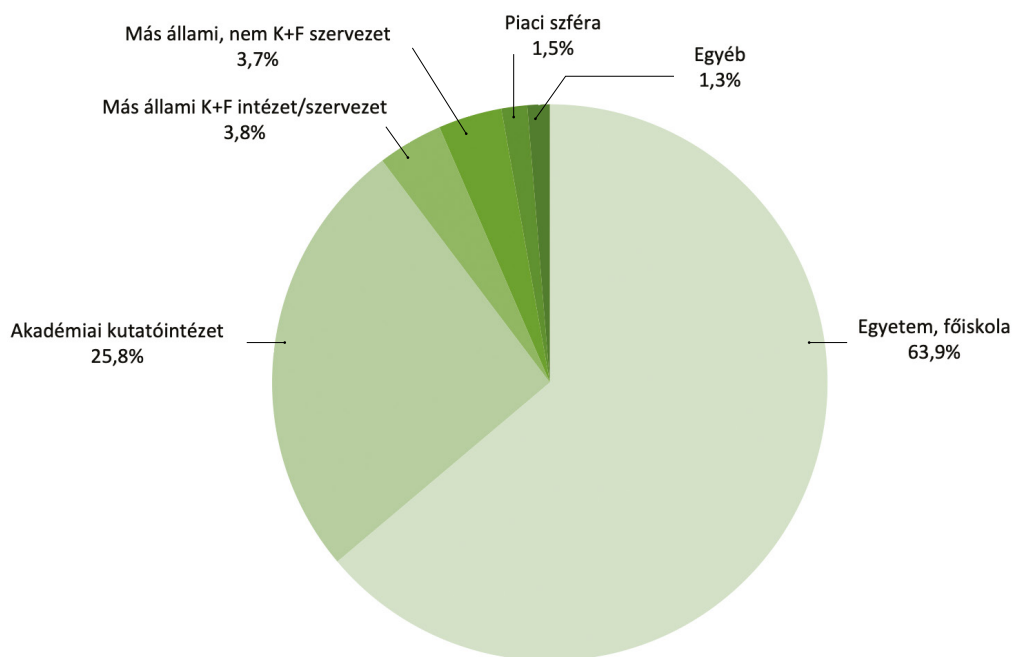
Az egyetemi-akadémiai¹ szférához tartozó főállású munkahelyek összességében igen jelentős többségben vannak, e két típus egymáshoz viszonyított aránya ugyanakkor jelentős eltéréseket mutat tudományterületenként vizsgálva. (Tudományterületi bontás esetében az egész elemzés során az MTA tudományos osztályainak megfelelő kategória-rendszert használjuk.) Az eltérések részben arra vezethetők vissza, hogy hazánkban az egyes tudományterületek az Akadémia-felsőoktatás tengelyen máshol helyezkednek el. Néhány példa erre: az orvostudományok művelése Magyarországon elsősorban az egyetemi orvostudományi karokra összpontosul (SE, DE, PTE, SZTE), ezért az orvostudományok képviselőinek csekély hányada áll fog-

lalkoztatásban akadémiai kutatóhelyen. Ezzel ellentétben a biológiai tudományok és a fizikai tudományok erősen Akadémia-központúak, nem kis részben jelentős nagyműszer- és eszközigényük miatt, ezért az említett tudományterületek Bolyai-nyertesének jelentős arányban az MTA a főállású munkahelyük.

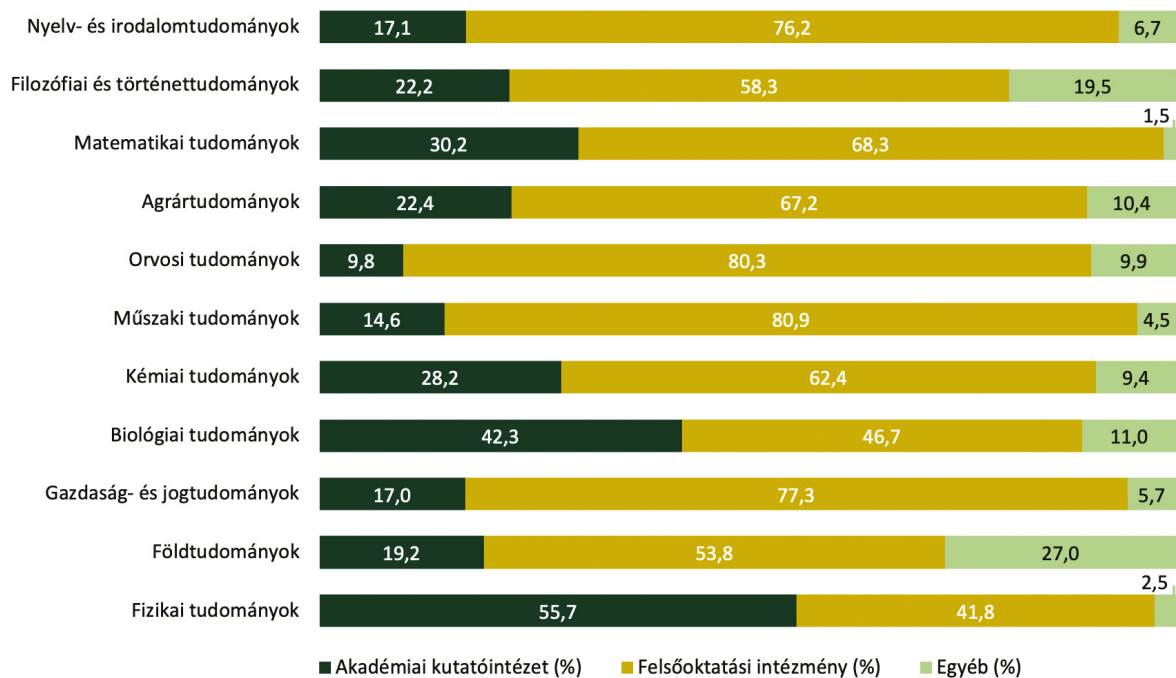
Megemlítendő még a földtudományok esetében az egyéb (tehát nem akadémiai és felsőoktatási) szervezeti típusú munkahelyek viszonylagosan magas aránya (27%). E tudományterületen ugyanis viszonylag sok olyan tudományos munkahely létesült, mely nem kötődik szervezetenként az Akadémiához vagy a felsőoktatási intézményekhez (pl. geológia, területfejlesztés, vízgazdálkodás stb. terén). A főállású munkahelyek típusának tudományterületenkénti megoszlását mutatja a 2. ábra.

Mivel a felmérés a kutatói életpálya egészére fókuszált, a korábbi főállású munkahelyek esetleges meglétére is rákérdeztünk. Ebből kiderült, hogy a Bolyai-nyertesek közel 60%-ának egynél több főállású munkahelye volt doktori fokozatának megszerzése óta. Fontos megállapítás, hogy az eddigi főállású munkahelyek száma statisztikailag nem függ a pályán – a doktori fokozat megszerzése óta – eltöltött idő hosszától. A válaszadók teljes körében a főállású munkahelyek átlagos száma 1,98 (~2), a pályán eltöltött évek száma szerinti kategória-átlagok szórása 1,8 és 2,1 közötti. Az összes (korábbi és jelenlegi) főállású munkahelyet figyelembe véve a Bolyai-nyertesek körében 5 életútklaszter hozható létre. Az életútklaszterek alapvetően jól interpretálhatóak a lehetséges kutatói karrierszínterek szerint. A munkahelyek szerinti orientációt mérő változókat a teljes életutat figyelembe véve hoztuk létre. A főállású munkahelyek szervezeti típusa alapján azt vizsgáltuk, hogy

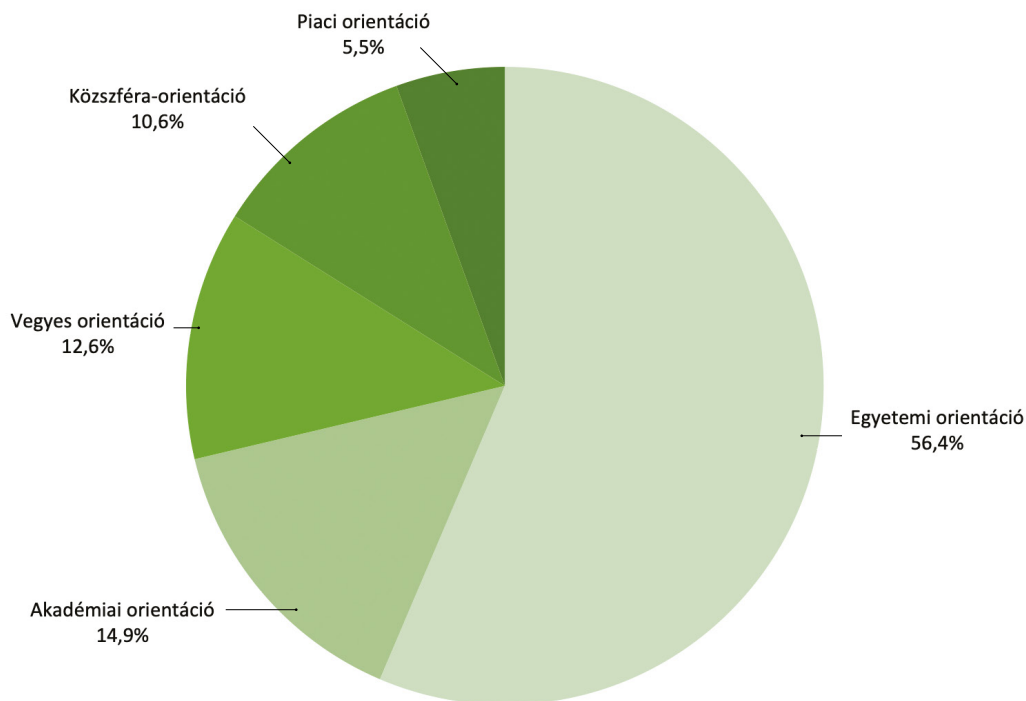
¹ A szövegben „akadémiai”-ként említett kutató intézmények 2019 szeptemberétől az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH) részét képezik. Mivel azonban az adatfelvétel és a kutatás még az MTA kutatóhálózatának átszervezése előtt zajlott, a szövegben megőriztük és az akkor fennálló szervezeti viszonyoknak megfelelően használjuk az „akadémiai” jelzöt, valamint az ehhez kapcsolódó egyéb kategóriákat (pl. MTA-kutatóintézet mint főállású munkahely).

1. ábra: A főállású Bolyai-nyertesek munkahelyének típus szerinti megoszlása

2. ábra: A főállású Bolyai-nyertesek munkahelye típusának megoszlása tudományterületek szerint

3. ábra: A Bolyai-nyertesek életútklaszterek szerinti megoszlása

a válaszadó karrierje során meglévő állásai közül milyen arányban dolgozott az adott típusba tartozó munkahelyen. A legnagyobb csoport a döntően egyetemi (felsőoktatási) állásokkal rendelkezőké. A második legnépesebb – bár a főként felsőoktatásban dolgozókéhoz képest jóval kisebb – klaszterbe a döntően akadémiai munkahelyeken dolgozók tartoznak. A vegyes orientációjú csoportba a mind egyetemen, mind akadémiai kutatóintézetben dolgozó, munkahelytípus szerint kevésbé egyértelműen besorolható kutatók tartoznak, és erről a csoportról mondható el leginkább, hogy tagjai egyaránt jelentős külföldi tanulmányi és munkavállalási tapasztalattal rendelkeznek. A közsféra-orientáció elnevezésű klaszterbe azokat a kutatókat soroltuk, akik főként az akadémiai, illetve egyetemi szinten kívül, de döntően állami munkahelyeken dolgoznak. A legkisebb létszámú, piaci orientációjú csoport egyedülálló módon kötődik a versenyszférához, míg a többi

klaszter tagjai körében piaci munkavállalás lényegében nem fordul elő. A Bolyai-nyertesek életútklaszterek szerinti megoszlását mutatja a 3. ábra.

Az egyes munkaviszonyok, munkahelyek tartósságát vizsgálva megállapítható, hogy az összes eddigi főállású munkahely esetében az egy munkahelyen eltöltött idő átlagosan 8,6 év, ha viszont a jelenlegi munkahely kapcsán nézzük meg ugyanezt, akkor jóval hosszabb, átlagosan mintegy 14 éves időtartamot kapunk eredményül. Ugyanakkor, mivel az adatfelvétel idején fennálló munkaviszonyra is rákérdeztünk, amelynek a lezárulta az adott időpillanatban nyilván nem tudható, mindkét említett érték úgy értelmezendő, hogy **legalább** ilyen tartós átlagosan az adatfelvétel idején meglévő, illetve az összes munkaviszony. Az adatfelvétel idején meglévő munkaviszony tartósságával mintegy párhuzamosan az is megállapítható, hogy a megkérdezett Bolyai-nyer-

1. táblázat: A Bolyai-kutatást befogadó és az adatfelvétel idején meglévő munkahely viszonya

A Bolyai-ösztöndíj (első) elnyerésének éve	A jelenlegi főállású munkahely és a Bolyai-kutatást befogadó intézmény azonos volta (%)	A jelenlegi főállású munkahely és a Bolyai-kutatást befogadó intézmény eltérő volta (%)
1998–2001	75,7	24,3
2002–2005	76,7	23,3
2006–2009	83,3	16,7
2010–2014	90,1	9,9

tesek kilenczedének határozatlan időre szóló munkaszerződése van az aktuális munkahelyén.

A munkahelyek tartósságát jelzi, hogy a megkérdezettek igen jelentős arányban ugyanazon a munkahelyen dolgoztak az adatfelvétel idején, mint amelyek a Bolyai-ösztöndíjas kutatásuk befogadó intézménye volt. Természetesen ebben vannak azért eltérések aszerint, hogy ki mikor nyerte el a támogatást, azonban igen figyelemreméltó, hogy még a legkorábbi, 1998 és 2001 közötti nyertesek körében is mintegy 75%-os azok aránya, akik az ösztöndíjas kutatásukat annak idején befogadó intézményben álltak alkalmazásban a felmérés idején is. A Bolyai-ösztöndíjas kutatást befogadó, illetve az adatfelvétel idején meglévő munkahely viszonyát nyeresíévcsoportonként mutatja be az 1. táblázat.

Ha ugyanakkor figyelembe vesszük, hogy a megkérdezettek mintegy 60%-ának több mint egy főállású munkahelye volt eddig, akkor megállapítható, hogy a Bolyai-kutatást befogadó munkahelytől eltérő főállású munkahely(ek) inkább a kutatói életpálya korábbi, a támogatás megpályázása előtti szakaszára volt(ak) jellemző(k).

A kutatói életpálya szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bír a külföldi tapasztalatszerzés. A külföldi tapasztalatszerzés lehet döntően tanulmányi jellegű, illetve munkavégzés-jellegű (néha e kettő összekapcsolódhat). Külföldi tanulmányokról a megkérdezettek 36%-a számolt be; ez főként graduális és posztgraduális egyetemi képzést jelentett. A legfontosabb célszágok: Németország, Egyesült Királyság, Amerikai Egyesült Államok, Hollandia, Franciaország. Az adatfelvétel idején vagy korábban meglévő külföldi főállású munkahelyről ennél kevesebben számoltak be: a válaszadók teljes körét számításba véve mintegy 15% az arányuk, ha azonban a kutatói pályájuk során legalább két főállással rendelkezőket vesszük figyelembe – ami ez esetben indokoltabb –, úgy részarányuk közel 25%. A legalább egy külföldi főállású munkahelyről beszámolók körében nemek és nagy tudománycsoportok tekintetében statisztikailag szignifikáns eltérés mutatható ki, amit a 2. táblázat segítségével szemléltetünk.

A válaszadók igen eltérő hosszúságú időt töltenek el egy-egy alkalommal külföldi munkahelyen, kezdve az egy évnél rövidebb kint tartózkodástól egészen a 10 évet meghaladó időtartamig. A külföldi munkahelyen

2. táblázat: Külföldi munkavállalás nemek és nagy tudományágak szerint

A legalább egy alkalommal külföldi főállású munkahelyen foglalkoztatottak aránya (%)		
	Arányuk az összes válaszadó körében (munkahelyszámtól függetlenül) (%)	Arányuk az eddigi pályájuk során legalább két főállású munkahelyen megfordulók körében (%)
Férfiak	16,9	29,8
Nők	7,1	11,3
Bölcsészet- és társadalomtudományok	6,1	9,6
Matematikai és természettudományok	18,9	35,7
Élettudományok	19,7	33,0

eltöltött idő átlaga (nem személyenként, hanem alkalmanként) 3,4 év. (A lezárult külföldi alkalmazások átlagos időtartama: 2,8 év; a jelenleg is folyamatban lévő külföldi alkalmazások eddigi időtartama: 5,6 év.)

A főállású munkahely(ek) kapcsán megkerülhetetlen, az életpálya szempontjából igen jelentős tényező a munkahelyi előrelépés. E kérdést legjobban az életpályájuk során több főállású munkahellyel rendelkezők körében lehet vizsgálni. A korábbi munkahelyeket is figyelembe véve megállapítható, hogy az eddig több főállású munkahelyen foglalkoztatottak körében idővel növekszik a tudományos beosztásban lévők, valamint a középvezetők, illetve felső vezetők aránya. A mindössze egy főállású munkahelyről beszámoló válaszadók esetében ez az előrelépés egy munkahelyen belül következik be.

Tudományos beosztás tekintetében a felmérés eredményei azt mutatják, hogy az eddig több főállású munkahelyen is foglalkoztatottak legelső munkahelyükön még viszonylag magas arányban (29–37%-ban) nem tu-

dományos beosztásban álltak, majd ez az arány mind-egyik esetben (függetlenül az eddigi munkahelyek számától) 3–5%-os értékre csökken, amit a 3. táblázat adatai szemléltetnek.

A munkahelyi beosztás másik vetületén az intézményi hierarchiában betöltött pozíciót értjük. Nyilvánvaló, hogy első munkahelyén az eddigi pályájuk során több álláshelyen is foglalkoztatottak jelentős része beosztottként kezdi karrierjét, majd a későbbiekben lép a hierarchia felsőbb szintjeire. Az eddig legalább két főállású munkahelyen foglalkoztatottak körében szembevetve a beosztásban bekövetkező változás: az első munkahelyén 88–94%-uk beosztottként tevékenykedett, jelenlegi munkahelyén e kategória aránya ugyanakkor „mindössze” 50% körüli; a középvezetők 38–42%-ot, a felső vezetők 8–15%-ot tesznek ki. A munkahelyi beosztás munkahelyszám szerinti alakulását mutatja be a 4. ábra.

3. táblázat: A tudományos beosztásban lévők arányának alakulása a főállású munkahelyek számának alapján

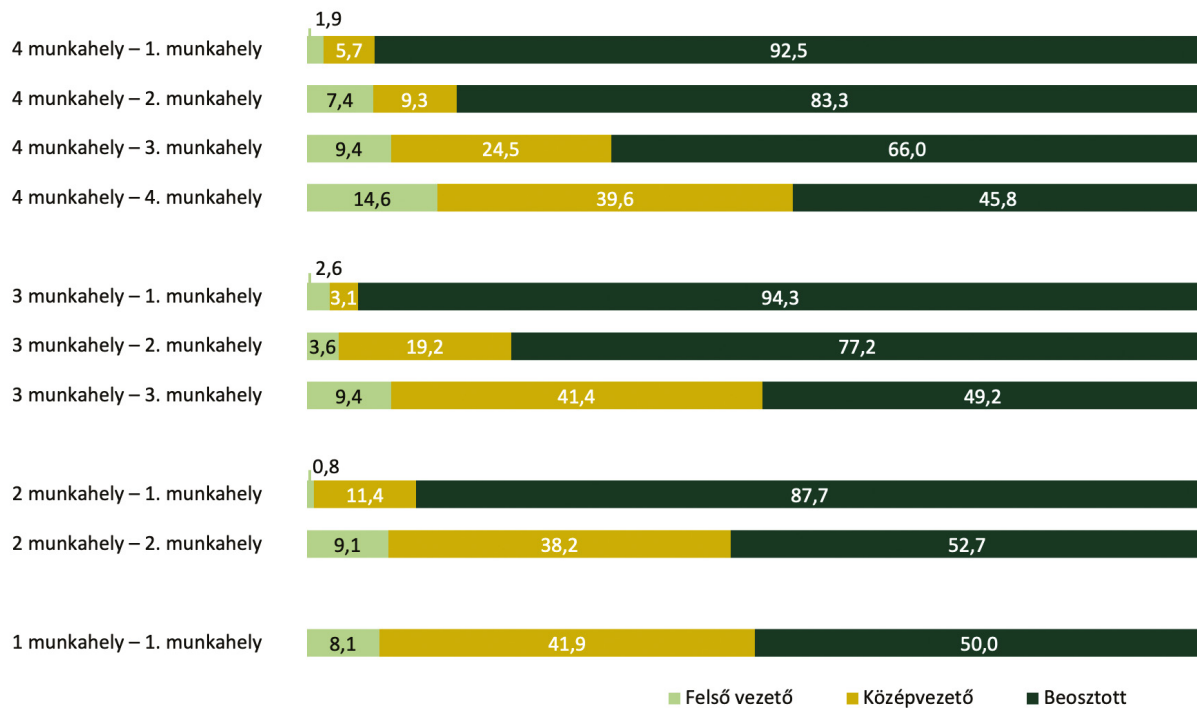
Az eddigi főállású munkahelyek száma – a munkahely sorszáma	A tudományos beosztásban lévők aránya (%)	A nem tudományos beosztásban lévők aránya (%)
1 munkahely – 1. munkahely	96,7	3,3
2 munkahely – 1. munkahely	70,6	29,4
2 munkahely – 2. munkahely	95,0	5,0
3 munkahely – 1. munkahely	62,9	37,1
3 munkahely – 2. munkahely	83,9	16,1
3 munkahely – 3. munkahely	94,6	5,4
4 munkahely – 1. munkahely	70,4	29,6
4 munkahely – 2. munkahely	81,5	18,5
4 munkahely – 3. munkahely	83,0	17,0
4 munkahely – 4. munkahely	96,2	3,8

Az állásváltásokkal párhuzamosan a nem kutatói-oktatói munkakörben lévők aránya is fokozatosan csökken (13–19%-ról 2–4%-os részarányra). Szintén megfigyelhető, hogy az állásváltásokhoz kötődően a végzett munka egyre erőteljesebben kapcsolódik a válaszadók doktori fokozatának szakterületéhez annak ellenére, hogy az újabb munkahelyre kerüléssel a megkérdezettek időben egyre távolabb kerülnek doktori fokozatuk megszerzésétől. Az adatfelvétel idején meglévő munkahely kapcsán a válaszadók 76–86%-a nyilatkozott úgy, hogy az általa végzett munka erősen kapcsolódik doktori fokozatának szűkebb szakterületéhez. Pályájuk elején ugyanakkor még sokan kénytelenek olyan munkát is elvállalni, amely kevésbé vagy egyáltalán nem kapcsolódik szűken vett szakterületükhöz, majd az életpályájuk későbbi szakaszában mind többen szereznek olyan állást, ahol tényleges szakterületüknek megfelelő munkát tudnak végezni.

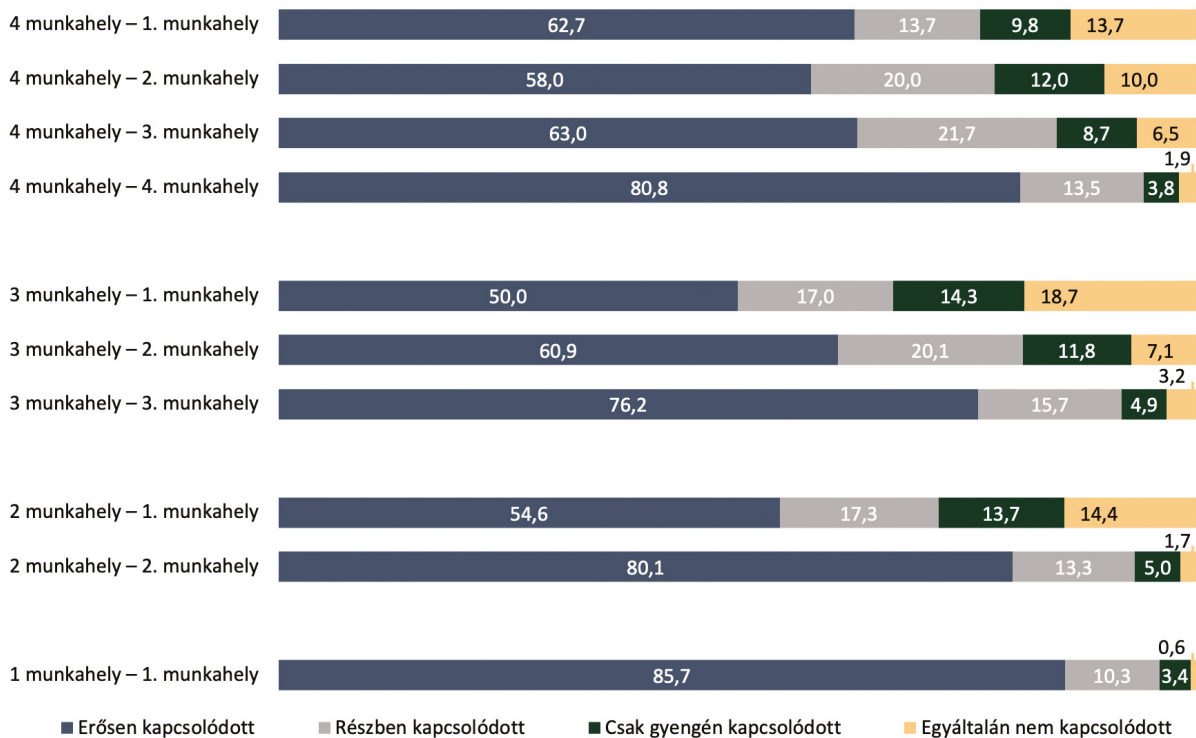
A fokozat szakterületéhez gyengén vagy egyáltalán nem kapcsolódó munkáról beszámolók aránya az első munkahelyek esetében viszonylag magas, 24–33% volt, míg a jelenlegi munkahelyeket figyelembe véve ez mindössze 4–8%. Ezt az összefüggést mutatja be az 5. ábra.

PÁLYÁZÁSI AKTIVITÁS

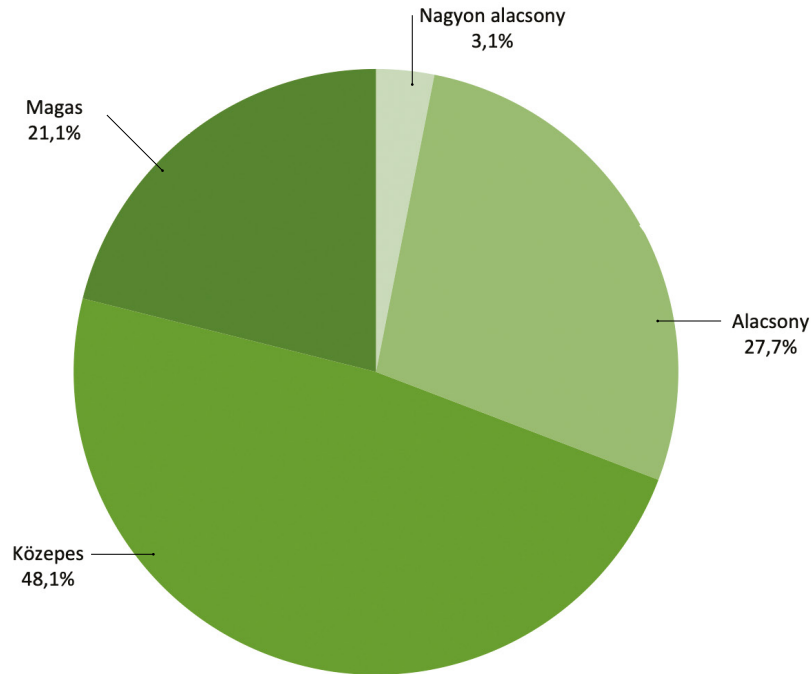
A kutatás-fejlesztés és a felsőfokú oktatás területén dolgozók számára kiemelkedően fontosak a különböző pályázatok. Pályázati támogatások nélkül, pusztán az egyes intézmények alapfinanszírozásával lehetetlen lenne a különböző kutatócsoportok működtetése, a kutatás-fejlesztés területén dolgozók megfelelő bérezése, ezért kutatásunkban nagy figyelmet fordítottunk a Bolyai-nyertesek pályázatok-

4. ábra: A munkahelyi beosztás munkahelyszám szerinti alakulása

5. ábra: A főállású munkahelyen végzett munka és a doktori fokozat szakterületének kapcsolata a munkahelyszám függvényében

6. ábra: Pályázási aktivitás az egyetemi időszakból

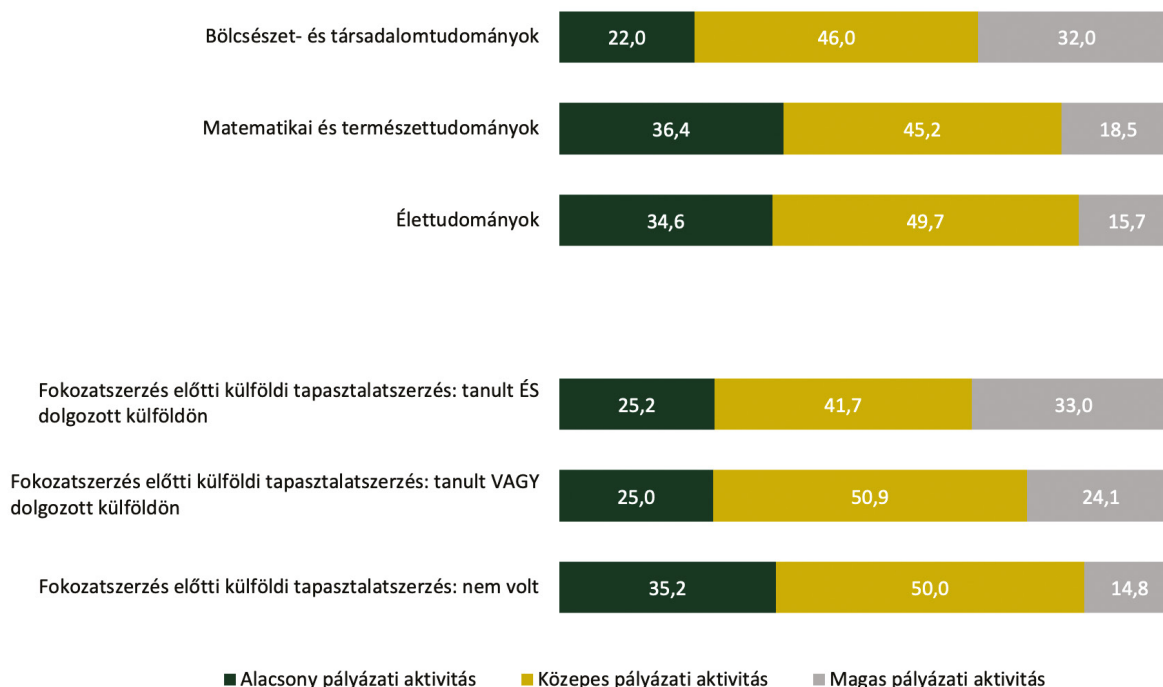
kal kapcsolatos tapasztalataira, aminek összegzését, legfontosabb megállapításait jelen elemzésben is közzétesszük.

A Bolyai-nyertesek kapcsán nem az a kérdés, hogy pályáznak-e, hiszen a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj elnyerése nyilvánvalóan feltételezi ezt. Vizsgálandó ugyanakkor a pályázási hajlandóság, a pályázási aktivitás mértéke. Ennek kapcsán az életpálya három fontos szegmensére vonatkozóan kellett megadniuk a Bolyai-nyerteseknek, hogy az adott időszakban pályáztak-e, vagy nem. A három időszak:

- egyetemi évek (első) diplomaszerezésig (0: nem; 1: igen);
- a(z) első diplomaszerezéstől a doktori fokozat megszerzéséig (0: nem; 1: igen);
- a doktori fokozat megszerzése óta eltelt évek (0: nem; 1: igen).

A három időszakra vonatkozó válaszok alapján kialakítottunk egy összevont, a pályázási hajlandóságra vonatkozó változót. E változó kialakítása során az időrendben utolsó, leginkább meghatározó időszak, tehát a doktori fokozat megszerzése óta eltelt évek kétszeres súllyal esnek latba. Az így létrehozott változó – a legalacsonyabb elemszámú kategóriák összevonását követően – a pályázási aktivitás négy kategóriáját rajzolja ki, amit a 6. ábra szemléltet.

A pályázási aktivitást független változók összefüggésében is megvizsgálhatjuk. Mivel a pályázási aktivitás összevont mutatója az eddigi tudományos életpálya egészén átíelve jellemzi a válaszadókat, érdemes olyan független változókkal összehasonlítani, amelyek szintén nem csak az életút egy bizonyos szegmensére vonatkoznak. (Így pl. a tudományterület megfelelő független változó, a jelenlegi munkahelyre vonatkozó változók

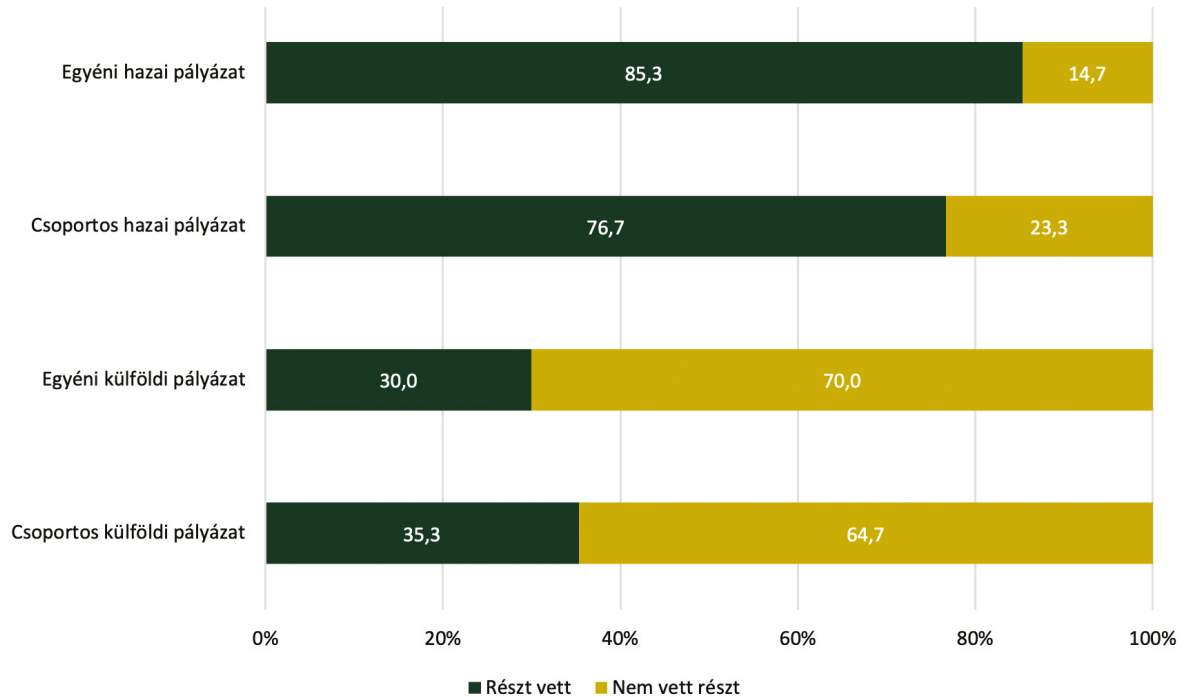
7. ábra: A pályázási aktivitást befolyásoló tényezők

viszont nem.) Az összehasonlítás során mindössze két olyan független változót találtunk, mely (1) az életpálya eddigi egészére kihatással van; (2) szignifikáns összefüggést mutat a függő változóval, tehát a pályázási aktivitás szintjével.

A pályázási aktivitást a doktorálás előtti külföldi tapasztalatszerzés mértéke, illetve a doktori fokozat tudományterülete befolyásolja szignifikánsan. A tudományterületek közül pályázati aktivitás tekintetében kiemelkedik a bölcsészet- és társadalomtudományok területe. Ez azt jelenti, hogy e terület képviselőinek egyharmada (32%-a) egyetemista korában, a diplomázás és a doktori fokozatszerzés között, illetve a fokozatszerzés után is nyújtott be kutatási pályázatot önállóan vagy csoportban. A másik két tudományterület esetében ez az arány 16 és 18%. A különbség az alacsony

pályázási hajlandóságuk körében is kimutatható: a bölcsészet- és társadalomtudományok esetében e kategória aránya 22%, míg az élettudományok képviselőinek 35%-a, a matematikai és természettudományok doktoráltjainak pedig 36%-a tartozik e csoportba.

A külföldi tapasztalatszerzés mértéke alapján is jelentős különbségek mutathatók ki a pályázási aktivitásban. Azok voltak e téren a legaktívabbak, akik doktori fokozatuk megszerzése előtt tanultak és dolgoztak is külföldön. Ez nem meglepő, hiszen a külföldi tartózkodást sok esetben valamiféle pályázati támogatás tette lehetővé. E csoport körében a magas pályázási aktivitásuk aránya 33%, míg azok körében, akiknek nincs ezen időszakból külföldi tapasztalatuk, mindössze 15%. A pályázási aktivitást befolyásoló tényezők hatását szemlélteti a 7. ábra.

8. ábra: Résztvételi arányok az egyes pályázati típusok esetében

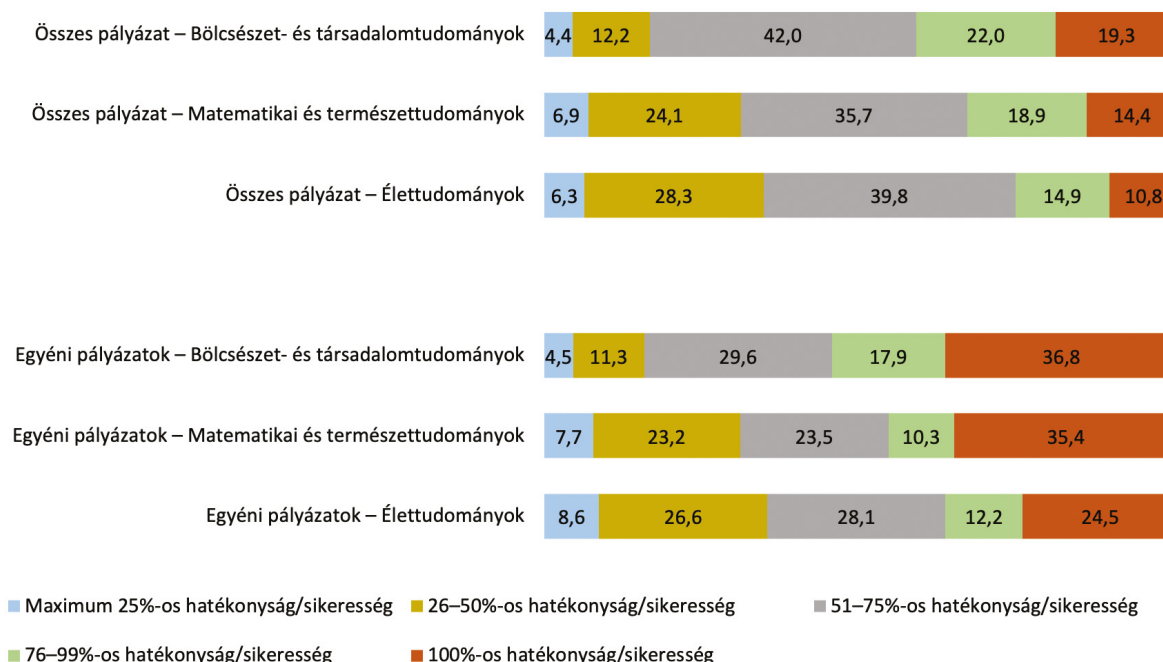
A felmérésben – a sokszínűséget némileg leegyszerűsítve – négyféle pályázati típust különböztetünk meg. E négy pályázati típus a következő:

- egyéni hazai pályázat;
- csoportban elnyert hazai pályázat;
- egyéni külföldi pályázat;
- csoportban elnyert külföldi pályázat.

A hazai-külföldi viszonylatban elvileg nem lehet átfedés: egy-egy pályázati konstrukcióról egyértelműen megállapítható, hogy hazai finanszírozású (kezelésű), vagy külföldi (nemzetközi). (Ugyanakkor felmerülhet a kérdés, hogy az olyan nemzetközi szervezetek által – pl. EU, COST stb. – nyújtott támogatás, amelyeknek Magyarország is tagja, mely kategóriába sorolandó. E támogatási rendszereket a külföldi/nemzetközi ka-

tegóriába soroltuk.) Az egyéni-csoportos viszonylatban már komolyabb átfedések is előfordulhatnak: ez esetben egy bizonyos támogatási konstrukció az egyéni és a csoportos támogatások között is megjelenhet (pl. OTKA). A különböző pályázati típusok esetében az érintettek részvételi aránya jelentős eltéréseket mutat. A 8. ábra azt mutatja be, hogy a válaszadók részt vettek-e az adott pályázati típusba tartozó sikeres egyéni vagy csoportos pályázatok valamelyikében legalább egy alkalommal doktori fokozatszerzésük óta.

A hazai és külföldi pályázatokon való (sikeres) részvétel arányában igen jelentős különbségek mutatkoznak: legalább egy sikeres egyéni hazai pályázatot a megkérdezettek 85%-a nyújtott be doktori fokozatának megszerzése óta – az egyéni külföldi pályázat(ok)on való sikeres részvétel aránya ezzel szemben mind-

9. ábra: Pályázási hatékonyság tudományterületenként

össze 30%. A csoportos pályázatok esetében kisebb a különbség: hazai csoportos pályázaton a válaszadók 77%-a, külföldin 35%-a vett részt sikerrel legalább egy alkalommal. A megkérdezettek többsége doktori fokozatszerzése óta több kategóriában is nyújtott be pályázatot.

A megkérdezettek által benyújtott pályázatok átlagos száma az eddigi életpályát figyelembe véve 14. Ebből egyéni pályázat átlagosan 7,8 db (azaz kicsivel több, mint az összes benyújtott pályázat fele). A pályázás sikeressége szignifikáns összefüggésben áll a válaszadók doktori fokozatának tudományterületével. Nem kizárólag a pályázási aktivitás területén figyelhető meg a bölcsészet- és társadalomtudományok képviselőinek előnye (7. ábra), hanem a sikeresség terén is. Az összes pályázatot figyelembe véve 40% feletti, kizárólag az egyéni pályázatokat vizsgálva mintegy 55%

azok aránya e tudományterület képviselői esetében, akiknek a pályázási hatékonysága meghaladja a 75%-ot. A másik két tudományterület esetében a 75%-nál hatékonyabban pályázók aránya jelentősen (8–18 százalékpontnyival) alacsonyabb. Az összefüggést a 9. ábra szemlélteti.

Az adatfelvétel során a válaszadókat arra kértük, hogy sorolják fel típusonként az általuk elnyert pályázati konstrukciók közül legfontosabbnak tartottakat, típusonként maximum ötöt. (Természetesen a Bolyai-ösztöndíjat minden megkérdezett elnyerte legalább egy alkalommal, így **az nem szerepel** az alábbi felsorolásban.) A leggyakrabban említett pályázati konstrukciókat a 4. táblázat mutatja be.

Az **egyéni hazai** pályázatok időtartamukat tekintve általában 12, 24, 36 és 48 hónapra szólnak (85% e ka-

4. táblázat: A legnagyobb számban elnyert hazai és nemzetközi pályázati támogatások

Egyéni hazai	Csoportos hazai	Egyéni nemzetközi	Csoportos nemzetközi
OTKA-pályázatok (587 említés)	OTKA-pályázatok (774 említés)	Marie Skłodowska-Curie Akciók (29 említés)	EU Framework Programme (130 említés)
Magyary Zoltán posztdoktori ösztöndíj (47 említés)	TÁMOP-pályázatok (139 említés)	DAAD ösztöndíj/támogatás (27 említés)	Kétoldalú (nemzetközi) TÉT-pályázatok (24 említés)
Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj (30 említés)	Jedlik Ányos Program (43 említés)	Humboldt-ösztöndíj (27 említés)	DAAD ösztöndíj/támogatás (18 említés)
Hazai kezelésű EU-s pályázatok (26 említés)	Egyéb hazai kezelésű EU-s pályázatok (pl. GOP, HEFOP) (32 említés)	EU Framework Programme (18 említés)	Horizont 2020-pályázatok (16 említés)
NKA-ösztöndíjak, -támogatások (23 említés)	Tudományos és Technológiai Együttműködés (TÉT-pályázatok) (32 említés)	Külföldi posztdoktori ösztöndíjak (15 említés)	COST-pályázatok (13 említés)

tegoriába esik); kiemelkednek közülük a hároméves futamidejű pályázatok, amelyek az összes ilyen típusú támogatás 53%-át teszik ki. Az összes említést figyelembe véve a támogatási idő átlagos hossza 32–33 hónap. A **csoportos hazai** támogatások között a 12, 24, 36, 48 és 60 hónapos futamidejűek alkotják a többséget (az összes említés 90%-át); közülük gyakoriság tekintetében kiemelkednek a 3 és 4 évre szóló támogatások (33, illetve 38%). A támogatási időszak átlagos időtartama a csoportos hazai pályázatok esetében 38–39 hónap. Az **egyéni nemzetközi** támogatások átlagos futamideje a hazaiakhoz képest jelentősen rövidebb, azonban a 18 hónapos átlagos futamidő jelentős különbségeket fed el. A leggyakrabban említett támogatási időtartam 12, 24 és 36 hónap (az összes említés 40%-a), illetve 1, 2 és 3 hónap (az összes említés 27%-a), tehát a hosszú és a mindössze néhány hónapos ösztöndíjak, támogatások egyaránt gyakran előfordulnak az egyéni külföldi pályázati támogatások körében. Időtartam tekintetében a **csoportos nemzetközi** támogatások jelentősen eltérnek az egyéni külföldi

pályázatoktól: a legalább egyéves – 12, 24, 36, 48 és 60 hónapos – támogatások abszolút túlsúlya jellemző (az összes 87%-a), a néhány hónapos támogatások csak kis részt képviselnek az összesből. Ennek megfelelően az átlagos futamidő is jóval hosszabb, 33–34 hónapos. (Legnagyobb említési gyakorisága a 3, illetve 4 éves futamidejű támogatásoknak van.)

PÁLYÁZÁS A BOLYAI-ÖSZTÖNDÍJRA

Ahogy az előző, a pályázási hajlandóságot és hatékonyságot bemutató fejezetben már jeleztük, a megkérdezettek mindegyike sikeres pályázónak tekinthető, hiszen legalább egy alkalommal elnyerték az egyik legrangosabb hazai kutatási támogatást, a Bolyai János Kutatási Ösztöndíjat. Jelen fejezetben az ösztöndíj megpályázásának, illetve elnyerésének körülményeit mutatjuk be.

A Bolyai-ösztöndíj megpályázása kapcsán négy kérdést vizsgáltunk meg:

- Hányszor pályázták meg az ösztöndíjat (az adatfelvétel idejéig)?
- Hányadik pályázatuk volt sikeres (elsőre elnyerték, vagy többször is pályázniuk kellett)?
- Hányszor nyerték el az ösztöndíjat (egy vagy két alkalommal; elméletileg lehetőség volt három alkalommal is elnyerni az ösztöndíjat, de a válaszadók körében erre nem találtunk példát)?
- Amennyiben két alkalommal is elnyerték az ösztöndíjat, hány év telt el a két sikeres pályázás között?

Az mindenképpen megjegyzendő, hogy a válaszokból nem lehet teljes képet kapni a Bolyai-ösztöndíj megpályázásának és elnyerésének alakulására, mivel a válaszadók valamennyien **sikeres** pályázók, akik legalább egy alkalommal elnyerték az ösztöndíjat. Teljes, részletes képet akkor kapnánk, ha a sikertelenül pályázókat is bevonnánk a vizsgálatba. A Bolyai-ösztöndíj megpályázásával és elnyerésével kapcsolatos legfontosabb mutatókat az 5. táblázat összegzi.

A Bolyai-ösztöndíjat a válaszadók fele (50,3%-a) mindössze egy alkalommal pályázta meg – az ő esetükben ez az egy pályázás egyben az ösztöndíj (egyszeri) elnyerését is jelentette. A két, illetve három alkalommal pályázók aránya még viszonylag jelentős (29,4% és 12,1%), az ennél több alkalommal pályázatot benyújtók ugyanakkor már csak csekély arányban jelennek meg a válaszadók között.

A Bolyai-ösztöndíj mintegy 30%-os éves nyerési rátáját figyelembe véve feltételezhető, hogy a nyertesek zöme egy, két vagy maximum három alkalommal pályázta meg az ösztöndíjat, mire elnyerte. Válaszadóink körében is megfigyelhető az ösztöndíjat elsőre elnyerők túlsúlya: 71,1%-uk esetében már az első pályázat sikeresnek bizonyult. A Bolyai-ösztöndíjat „második nekifutásra” elnyerők aránya még viszonylag jelentősnek

tekinthető (18,0%), az ennél többször próbálkozók aránya azonban már csekélyebb (10,9%).

A Bolyai-ösztöndíj elnyerésére alapvetően kétszer van lehetőség. (A korai években előfordult, hogy valaki három alkalommal is elnyerte a támogatást, de ilyenre a felmérésben nem találtunk példát.) A támogatást az nyerheti el másodszor is, akinek első kutatási zárójelentését „kiemelkedő” minősítéssel fogadja el a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj Kuratóriuma. Ez a válaszadók 19,7%-a esetében történt meg; az adatfelvétel idejéig ők nyerték el kétszer a Bolyai-ösztöndíjat. (Természetesen a „kiemelkedő” értékelést kapó, de eddig még másodszor nem pályázók az életkori határ eléréséig a későbbiekben majd szintén megkísérelhetik az ösztöndíj ismételt elnyerését.) Az ösztöndíj ismételt elnyerésének aránya magasabb azok körében, akiknek első sikeres pályázása legalább 6 évvel az adatfelvétel ideje előtt zajlott le: e csoport esetében a sikeres újrappályázók aránya 26,4%. Az első sikeres pályázás időbeli távolságának további növekedése ugyanakkor nem eredményezi a kétszeres nyertesek arányának növekedését.

A Bolyai-ösztöndíjat másodszor is elnyerők jellemzően nem várnak sokat az ismételt pályázással. A kétszeres nyertes válaszadók nagy többsége (71,9%-a) az ösztöndíj első elnyerését követő 5 éven belül másodjára is sikeresen pályázik a támogatásra. Ez egybecseng az előbbiekben bemutatott összefüggéssel, miszerint a sikeresen újrappályázók aránya a támogatást az adatfelvételt megelőző 5-6 évben először elnyerők körében évről évre növekszik, majd beáll egy egyenletes szintre. A hosszú idő után sikeresen újrappályázók aránya meglehetősen alacsony. Ez is jelzi, hogy a Bolyai-ösztöndíj megpályázása és – adott esetben többszöri – elnyerése az életpálya szempontjából az önálló kutatóvá válás viszonylag behatárolt időszakához köthető.

5. táblázat: A Bolyai-ösztöndíj megpályázásának és elnyerésének főbb mutatói

Hány alkalommal pályázott a Bolyai-ösztöndíjra összesen?	A válaszadók száma (fő)	A válaszadók megoszlása (%)
Egy alkalommal	474	50,3
Két alkalommal	277	29,4
Három alkalommal	114	12,1
Négy alkalommal	46	4,9
Öt alkalommal	19	2,0
Több mint öt alkalommal	13	1,4
Hányszor pályázott, mire először elnyerte az ösztöndíjat?		
Egyszer pályázott	665	71,1
Kétszer pályázott	168	18,0
Legalább háromszor pályázott	102	10,9
Hányszor nyerte el az ösztöndíjat?		
Egy alkalommal	756	80,3
Két alkalommal	185	19,7
Az ösztöndíj kétszeri elnyerése esetén hány év telt el a két sikeres pályázás között?		
Maximum 3 év	21	12,1
4 év	56	32,2
5 év	48	27,6
6 év	17	9,8
Több mint 6 év	32	18,4

A Bolyai-nyerteseket befogadó intézmények száma igen magas (107, a volt MTA-kutatóhálózat intézeteit olyan struktúrában figyelembe véve, ahogy a pályázás során éppen az akadémiai intézményhálózat működött), de a válaszadók többsége a nagy egyetemeken és a nagy létszámú akadémiai intézetekben végezte a Bolyai-ösztöndíj által támogatott kutatásait. A legjelentősebb befogadó intézményeket szemlélteti a 6. táblázat.

Az ösztöndíjat két alkalommal elnyerők körében igen magas az azonos befogadó intézmény aránya (a Bolyai-ösztöndíjat ismételten elnyerők 94%-a esetében azonos az első és a második befogadó intézmény). Szintén sokatmondó adat, hogy a megkérdezettek jelentős arányban (a nyerésiév-csoportok szerint 76–90%-os hányadban) az adatfelvétel idején is abban az intézményben volt a főállású munkahelyük, amelyik az (első) Bolyai-ösztöndíjas kutatásukat annak idején befogadta (1. táblázat).

6. táblázat: A Bolyai-ösztöndíjas kutatásokat befogadó legjelentősebb intézmények (a jelenlegi intézményi struktúra alapján)

A Bolyai-ösztöndíj első elnyerése (jelenlegi struktúra)	A Bolyai-ösztöndíj második elnyerése (jelenlegi struktúra)
ELTE (108 fő)	BME (24 fő)
DE (96 fő)	DE (19 fő)
SZTE (91 fő)	ELTE (19 fő)
BME (82 fő)	SZTE (18 fő)
PTE (49 fő)	(MTA/ELKH) BTK (8 fő)
MATE (33 fő)	PTE (8 fő)
(MTA/ELKH) BTK (31 fő)	BCE (7 fő)
SE (28 fő)	MATE, (MTA/ELKH) WFK, SE (6 fő)
(MTA/ELKH) ATK (25 fő)	ME, (MTA/ELKH) ATK, (MTA/ELKH) SZBK, (MTA/ELKH) SZTAKI, (MTA/ELKH) TTK, NKE, PPKÉ (4 fő)
(MTA/ELKH) SZBK, (MTA/ELKH) TTK (24 fő)	

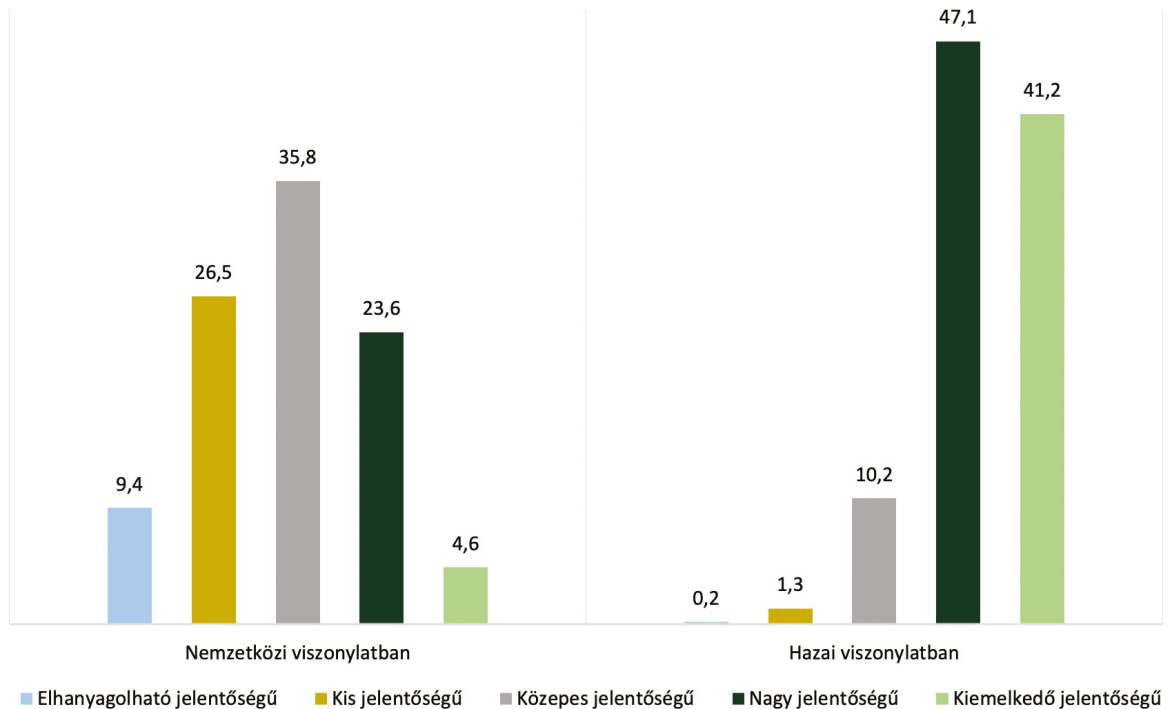
A BOLYAI JÁNOS KUTATÁSI ÖSZTÖNDÍJ MEGÍTÉLÉSE

A Bolyai-ösztöndíj értékelése több szempontból is megközelíthető: jelentősége, vonzereje, megítélése, erősségei és gyengeségei egyaránt feltérképezhetőek. Hangsúlyozandó, hogy a megállapítások minden esetben a válaszadók **szubjektív** megítélésén alapulnak.

A Bolyai-ösztöndíj jelentőségét mind hazai, mind nemzetközi viszonylatban megvizsgáltuk. Ehhez egy egyszerű, 5 fokozatú skálát használtunk. Az eredményeket a 10. ábra mutatja be.

Az ösztöndíj jelentőségének hazai és nemzetközi viszonylatban való megítélése jelentősen eltér. A megkérdezettek mintegy 88%-a nagy jelentőségűnek, illetve kiemelkedő jelentőségűnek tartja **hazai viszonylatban**, a hazai poszt-

doktori ösztöndíjak sorában a támogatást, s mindössze néhány válaszadó nyilatkozott úgy, hogy az ösztöndíj jelentősége kicsi. (Nyilván közrejátszott a kedvező kép kialakulásában, hogy Bolyai-nyerteseket kérdeztünk, akik maguk is közvetlen haszonélvezői voltak a támogatásnak.) Az ösztöndíj nemzetközi megítélése kapcsán azt kértük a válaszadóktól, hogy helyezték el a támogatást a hasonló, posztdoktori támogatások **nemzetközi mezőnyében**. Így a Bolyai-ösztöndíj jelentőségének megítélése már közel sem annyira kedvező: a válaszadók 36%-a szerint a támogatás nemzetközi viszonylatban kis jelentőségű vagy elhanyagolható, míg nagy jelentőségűnek vagy kiemelkedőnek a megkérdezettek 28%-a tartja. A Bolyai-ösztöndíj szempontjából a fent bemutatott eredmények kedvezőnek mondhatók: a támogatás **hazai jelentősége** megkérdőjelezhetetlen, s bár **nemzetközi viszonylatban** kisebb súllyal bír, ez nem tekinthető problémának, hiszen nem is az a célja, hogy külföldről hazacsá-

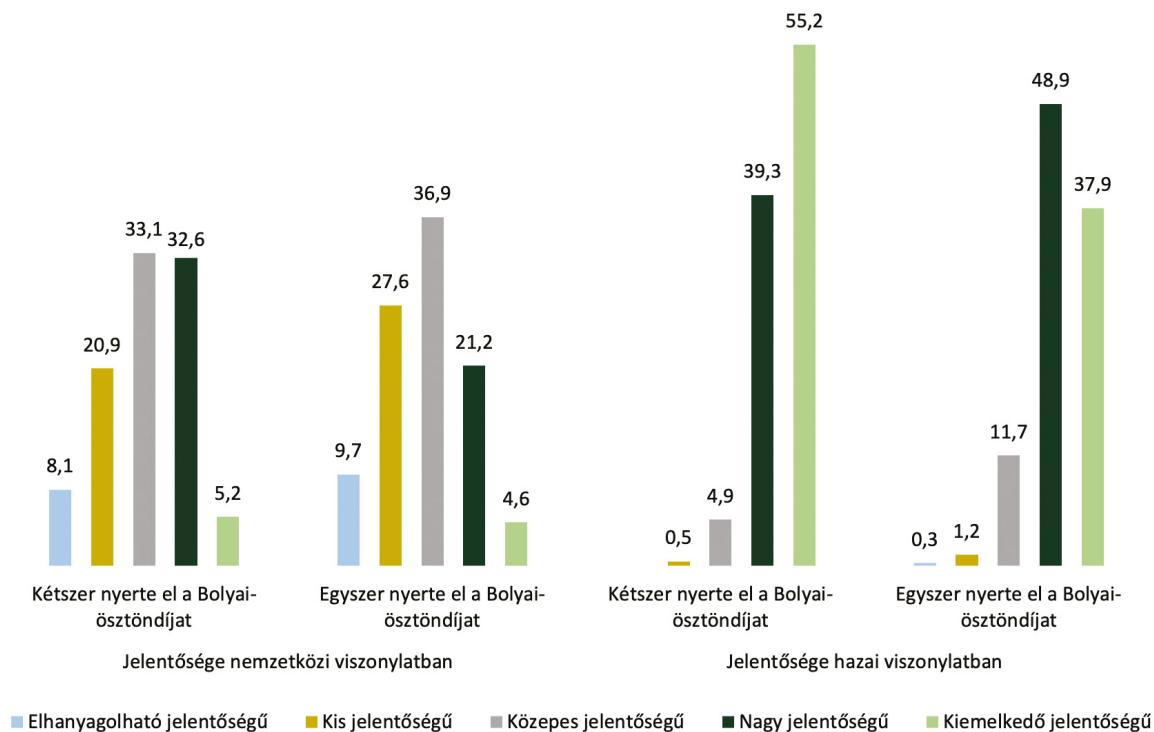

10. ábra: A Bolyai-ösztöndíj hazai és nemzetközi jelentőségének megítélése

bítsa a kutatókat (arra ott van pl. a Lendület Program), hanem az, hogy a hazai munkahelyeken dolgozóknak segítséget nyújtson kutatásuk elmélyítésében, illetve az MTA doktora cím megszerzésében.

A Bolyai-ösztöndíj megítélésében több tényező is szerepet játszik. Szignifikáns a különbség például az egyszeres és kétszeres nyertesek véleménye között: utóbbiak kedvezőbben ítélik meg a támogatás hazai és nemzetközi jelentőségét egyaránt. Ez feltételezhetően arra az okra vezethető vissza, hogy a kétszeres nyertesek kutatói életpályájában – már csak a hosszabb időbeli periódus miatt is – jelentősebb szerepe lehet a Bolyai-ösztöndíj égisze alatt végzett kutatásoknak, illetve számukra az ösztöndíj másodszori elnyerése egyfajta presztízst is jelenthet, mely pozitív irányban módosíthatja a támogatás jelentőségének megítélését. Az összefüggést a 11. ábra szemlélteti.

A Bolyai-ösztöndíjat **hazai viszonylatban** azok értékelik jelentősebbnek, akik az utóbbi években nyerték el (először vagy másodszor). A Bolyai-ösztöndíj megítélése és a nyeres éve közötti szignifikáns összefüggés – véleményünk szerint – részben arra vezethető vissza, hogy az utóbbi évek nyertesének emlékezetében még elevenen él a támogatott időszak, illetve tartanak még esetenként azok a kutatások, amelyeket a Bolyai-ösztöndíj segítségével sikerült elmélyíteni. A legfrissebb Bolyai-nyertesek több mint fele (52,4%-a) nyilatkozott úgy, hogy a hazai mezőnyben a Bolyai-ösztöndíj kiemelkedő jelentőségű, ezzel szemben az első évek (1998–2000) nyertesek körében e kategória részaránya jóval alacsonyabb (24,8%), bár az ő körükben is egyértelműen pozitív az ösztöndíj hazai megítélése. (A nyeres évének szerepe a Bolyai-ösztöndíj nemzetközi megítélésében nem áll fenn, a korai és friss nyertesek vélekedése az ösztöndíj nemzetközi jelentőségéről

11. ábra: A Bolyai-ösztöndíj megítélése az egy- és kétszeres nyertesek körében

lényegében azonos.) Ezt az összefüggést mutatja be a 12. ábra.

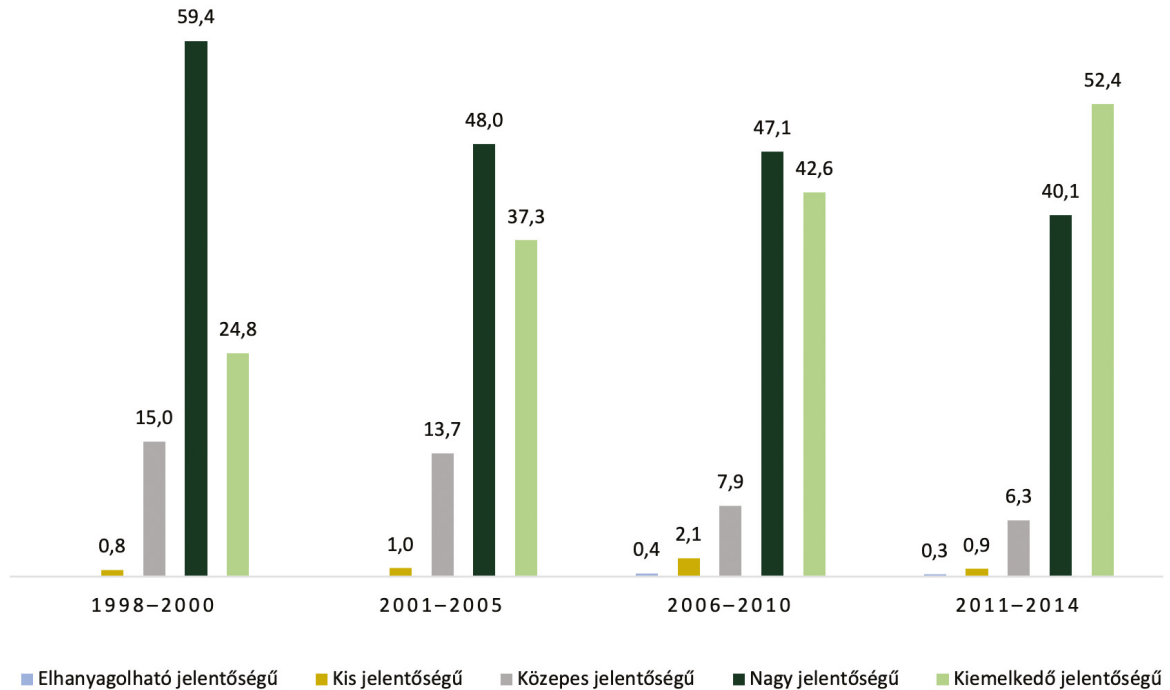
A Bolyai János Kutatási Ösztöndíj egyik célja, hogy vonzóbbá tegye a kutatói pályát a potenciális kutatói utánpótlás körében. Ennek kapcsán a megkérdezettek felemás véleményen vannak: a többség szerint jó az irány, de a Bolyai-ösztöndíj önmagában még kevés a kutatói pálya vonzóvá tételéhez. (Éppen ezért kezdeményezett az Akadémia több olyan programot is, mely szintén a kutatói pálya népszerűsítését célozza.) A Bolyai-ösztöndíjnek a kutatói pálya vonzerejére gyakorolt hatását mutatja a 13. ábra.

A Bolyai-ösztöndíj konkrét hatását összetettebb szempontrendszer alapján is meg lehet vizsgálni. Ennek során a támogatásnak a kutatás-fejlesztés bizonyos te-

rületeire, tényezőire gyakorolt hatását kellett a válaszadóknak egy 5 fokozatú skála segítségével megítélniük. A megkérdezettek szerint a Bolyai-ösztöndíj az alábbi területeken fejt ki leginkább pozitív hatását:

- Segíti a meglévő kutatási témákban való elmélyülést.
- Fokozza a kutatási téma iránti elkötelezettséget.
- Támogatja a nyertesek hazai szinten jelentős kutatóvá válását.
- Segíti a kiemelkedő kutatói teljesítmény elismerését.
- Anyagi támogatást nyújt a fiatal kutatóknak.

E kérdésekben a megkérdezettek több mint fele (52–73%) úgy vélekedett, hogy a Bolyai-ösztöndíj nagymértékben vagy kiemelkedő mértékben járul hozzá

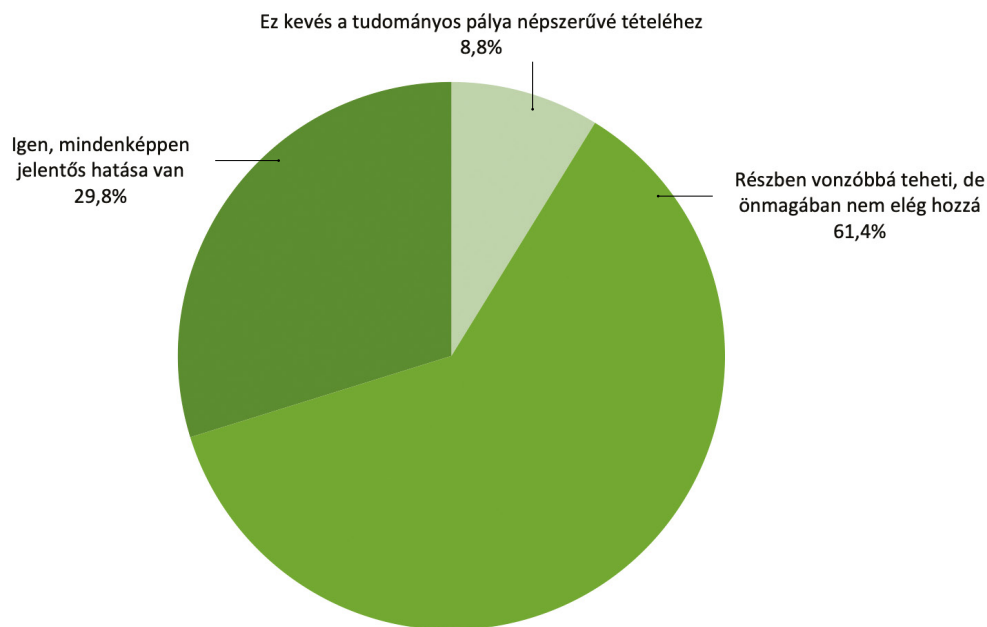
12. ábra: A Bolyai-ösztöndíj hazai jelentőségének megítélése a nyeres évének függvényében

e tényezők előmozdításához. A részletes eredményeket a 14. ábra szemlélteti.

Szintén a Bolyai-ösztöndíj megítélésének kérdésköréhez tartozik az egyes erősségek és esetleges gyengeségek összegyűjtése, amit a felmérés során zárt kérdések segítségével végeztünk el. Ennek során felsoroltunk 15 lehetséges erősséget, illetve 13 potenciális gyengeséget, melyek a Bolyai-ösztöndíjjal kapcsolatban felmerülhetnek. Az esetek többségében a felsorolt tényezők ellentétpárok voltak (pl. erősség: egyszerű megpályázni; gyengeség: túl bonyolult megpályázni) – némely erősséghez nem rendeltünk gyengeséget, ugyanakkor előfordult, hogy egy erősséghez több (két) lehetséges gyengeséget is lehetett társítani. Emellett lehetőséget adtunk a válaszadóknak, hogy egyéb erősségeket és gyengeségeket is felsoroljanak

(nyitott kérdés). Az erősségek és gyengeségek említési gyakoriságát mutatja be a 7. táblázat.

A táblázat alapján megállapítható, hogy a Bolyai-ösztöndíjjal kapcsolatos erősségeket jóval nagyobb számban választották ki a megkérdezettek, mint a gyengeségeket. Különösen szembeötlő e különbség akkor, ha az egyes ellentétpárok tagjainak említési gyakoriságát hasonlítjuk össze. A gyengeségek közül mindössze kettőt választott ki 200-nál több megkérdezett (az ösztöndíj csekély összegű; az ösztöndíj megpályázhatóságának életkori határa túl alacsony), míg az erősségek közül mindössze egy olyat találunk, amelyet nem jelölt meg legalább 200 válaszadó. Az ellentétpárok kiválasztási gyakoriságának egymáshoz viszonyított aránya is azt mutatja, hogy a Bo-

13. ábra: A Bolyai-ösztöndíj szerepe a kutatói pálya népszerűvé tételében

lyai-nyertesek alapvetően igen elégedettek az ösztöndíj biztosította lehetőségekkel.

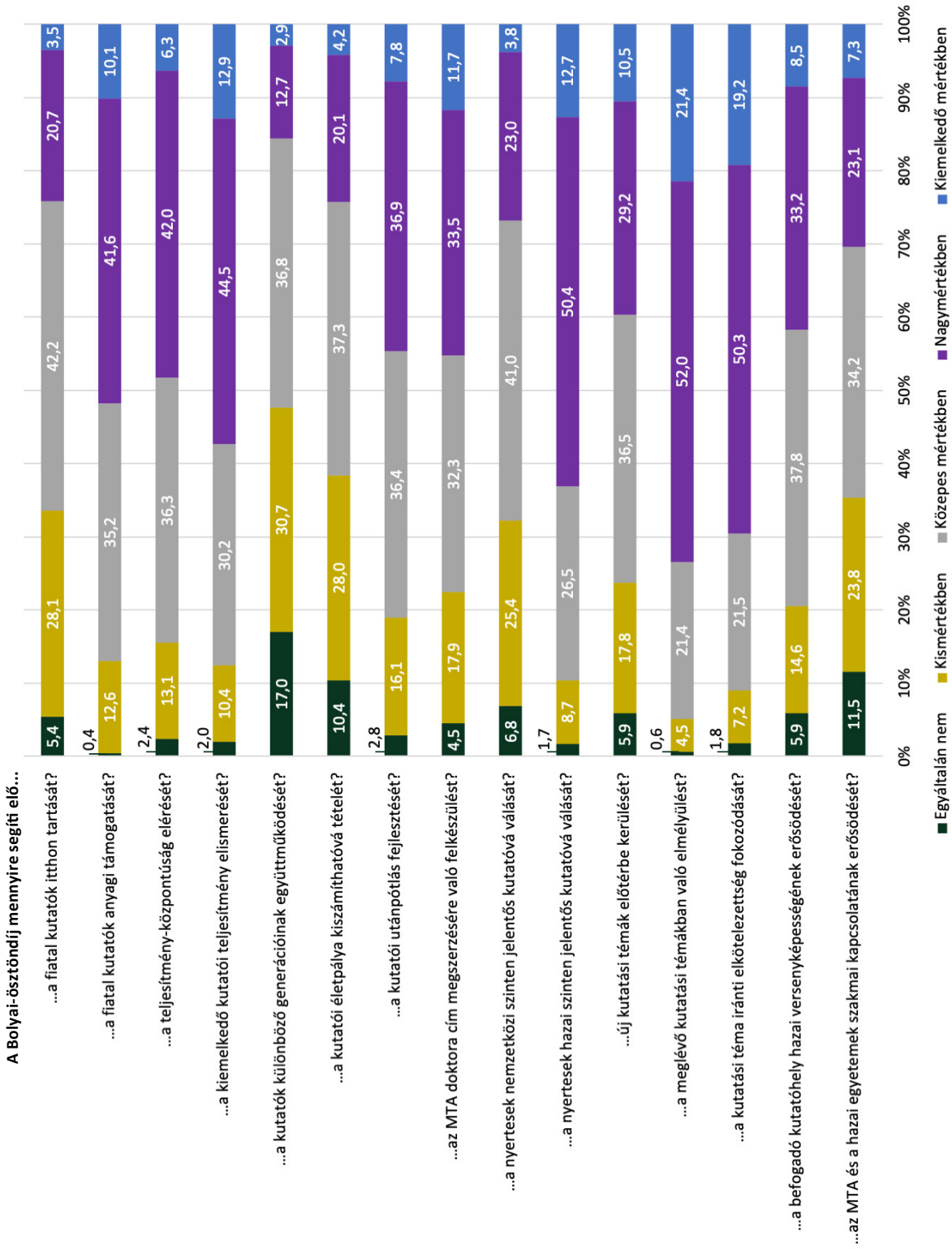
A megkérdezetteknek lehetőségük volt egyéb erősségeket és gyengeségeket is megemlíteni. Összesen 21 esetben említettek további erősségeket, 51 esetben pedig gyengeségeket. Az említett erősségek esetenként csak az egyébként is megadott válaszok (7. táblázat) átfogalmazásai, többlet-információértékük nincs. A ténylegesen új szempontként megjelenő erősségek, pozitívumok:

- Az ösztöndíjnak presztízse van.
- Nem magyar állampolgárságú kutatók is elnyerhetik.
- Lehetővé teszi saját kutatási téma kialakítását.
- Megadja a pályán maradás lehetőségét.
- Rendszeresen meghirdetik.

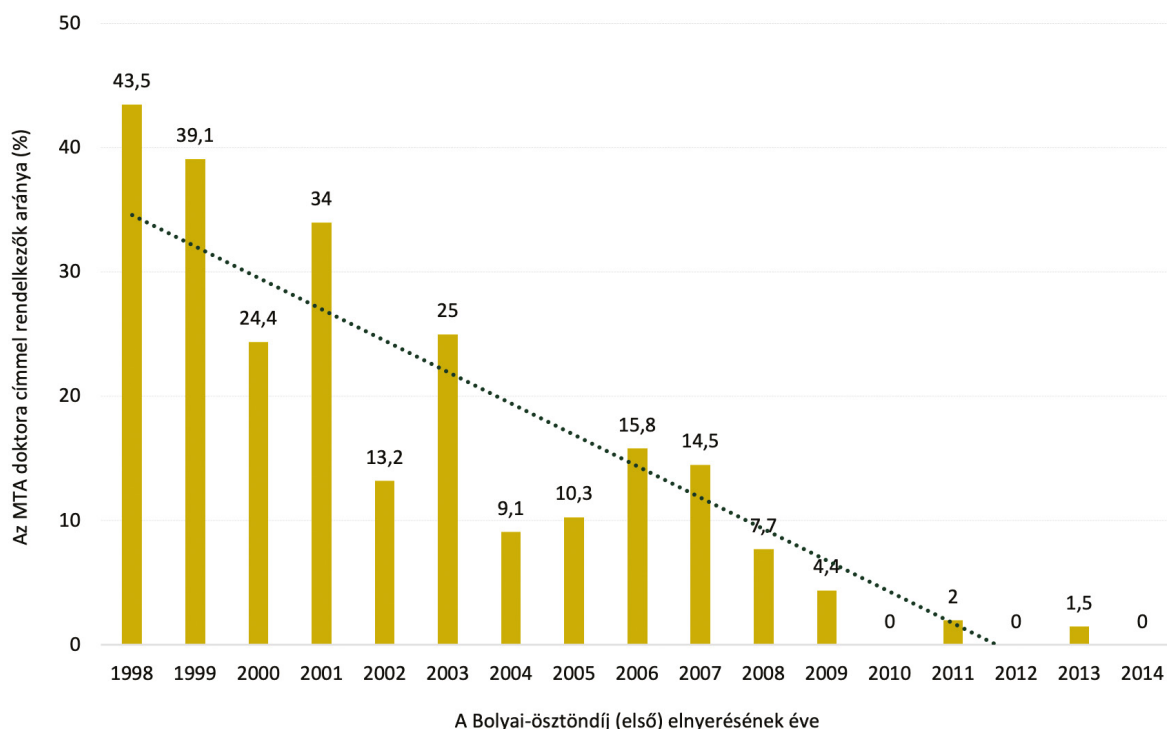
- Rugalmas a gyermekvállalás miatt való megszakítás esetén.

Az említett gyengeségek esetében is vannak olyanok, amelyek a megadott válaszlehetőségek (7. táblázat) átfogalmazott változatai. Emellett azonban olyan nehézségeket, gyengeségeket is említettek a válaszadók, amelyek új szempontként jelennek meg. A többiek által is említett gyengeségek, negatívumok:

- Nem társul hozzá kutatási támogatás.
- Nehéz – különböző okokból – másodszor is elnyerni.
- Az ösztöndíj lejárta után nincsenek további, kiszámítható továbblépési lehetőségek.
- Nem adómentes (tehát nem ösztöndíj-, hanem jövedelemjellegű).

14. ábra: A Bolyai-ösztöndíj hatása a kutatás-fejlesztés különböző tényezőire

15. ábra: Az MTA doktora címet szerzők aránya a Bolyai-ösztöndíj (első) elnyerése évének függvényében

A BOLYAI-ÖSZTÖNDÍJ SZEREPE AZ MTA DOKTORA CÍM MEGPÁLYÁZÁSÁBAN ÉS ELNYERÉSÉBEN

A Bolyai-ösztöndíj deklarált céljai között kiemelt helyen szerepel, hogy a támogatás, illetve a támogatott kutatómunka segítse az MTA doktora cím elnyerésére való felkészülést. A Bolyai-ösztöndíj tehát – létrehozói szándéka szerint – az MTA doktora cím „előszobája”. Ténylegesen azonban csak a Bolyai-nyertesek egy része szerzi meg az említett címet: az adatfelvétel idején a megkérdezettek 15%-a volt az MTA doktora, ugyanakkor kétharmaduk (67%-uk) nyilatkozott úgy, hogy tervezi a cím megszerzését, és mindössze a válaszadók 18%-a gondolja úgy, hogy nem fogja megszerezni a címet. Nyilván a jelenlegi arányok alakulásában igen jelentős szerepe van az időtényezőnek. Az utóbbi né-

hány év Bolyai-nyertesek között nyilván még igen csekély az MTA doktora címmel rendelkezők aránya, míg a korábbi nyertesek körében ez az arány növekszik. Ezt az aránybeli növekedést jól szemlélteti a 15. ábra.

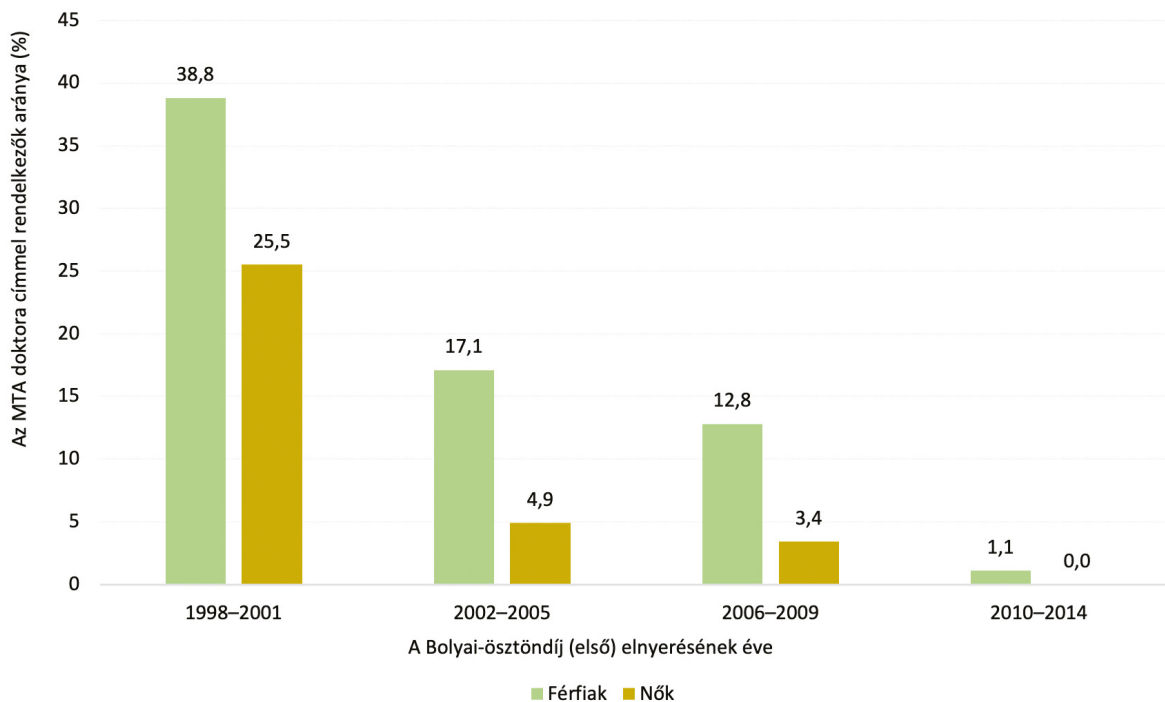
Az MTA doktora címmel rendelkezők aránya további szempontok alapján is vizsgálható, azonban az idő (mikor nyerte el először a Bolyai-ösztöndíjat) szerepét mindvégig figyelembe kell venni. Mivel a leggyakrabban alkalmazott független változók (válaszadó neme, tudományterület) arányában megfigyelhető némi ingadozás az egyes éveket tekintve (ami így befolyásolná a független változó kimutatható hatását), az összefüggéseket igyekszünk nyeresévcsoportonként bemutatni. Az MTA doktora cím elnyerésében nemek szerint fennálló különbségeket mutatja be a 16. ábra.

7. táblázat: A Bolyai-ösztöndíj kapcsán említett erősségek és gyengeségek

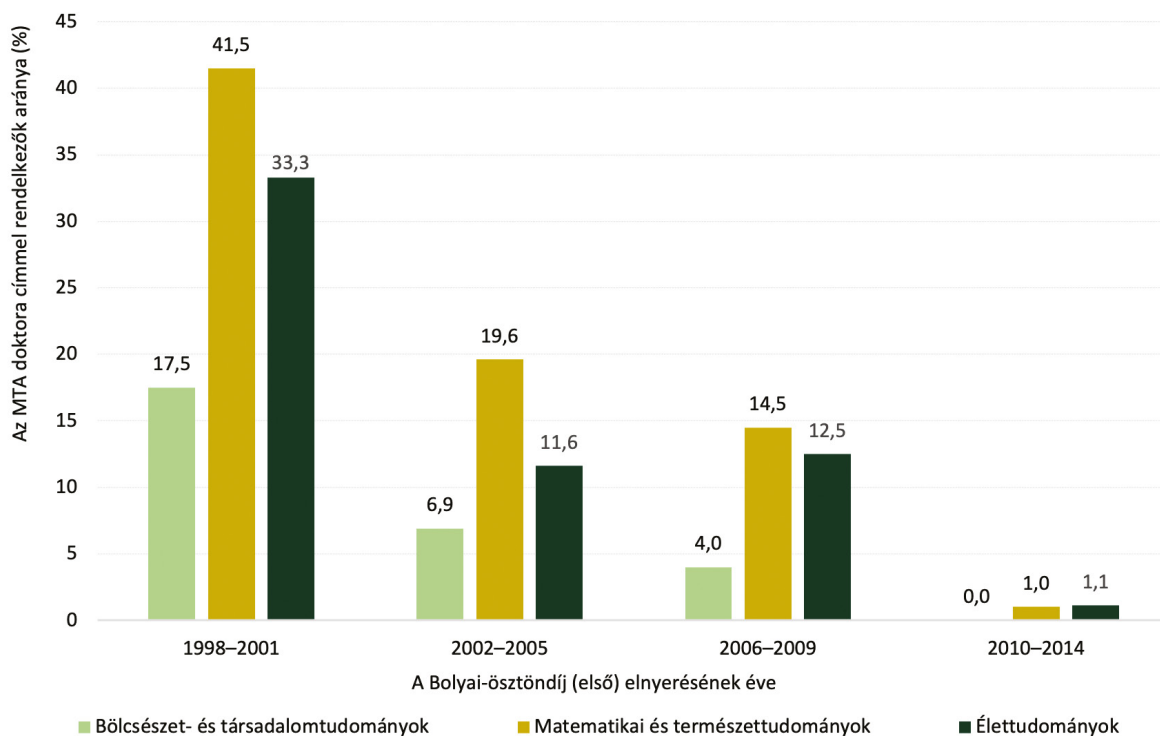
Erősségek	Említések száma (db)		Gyengeségek
Alacsony adminisztrációs terhet jelent az elnyerését követően	617	12	Magas adminisztrációs terhet jelent az elnyerését követően
Az ösztöndíj a pályájuk első felében lévő kutatókat támogatja	613	65	A megpályázhatóság életkori határa (45 év) túl magas
		205	A megpályázhatóság életkori határa (45 év) túl alacsony
Egyszerű megpályázni	602	16	Túl bonyolult megpályázni
Megfelelő hosszúságú a futamideje	586	82	Túl rövid a futamideje
Az elnyert összeggel nem kell elszámolni	487		
A szakmailag értékes kutatásokat támogatja	446	119	Nincs biztosítva, hogy az ösztöndíjjal a szakmailag értékes kutatásokat támogassák
Következetes, kiszámítható követelményrendszer a pályázás során	434	83	Következetlen, nem kiszámítható követelményrendszer a pályázás során
Többször is elnyerhető	432	174	Csak két alkalommal lehet elnyerni
Befogadó intézmény bármilyen – nem csak akadémiai – kutatóhely lehet	359		
Jelentős összegű	340	208	Csekély összegű
Következetes, kiszámítható követelményrendszer a támogatott kutatás értékelése során	328	105	Következetlen, nem kiszámítható követelményrendszer a támogatott kutatás értékelése során
Megfelelő felkészülést jelent az MTA doktora cím megpályázásához	294		
Odaítéléséről minden tekintetben kompetens szakmai grémium dönt	254	142	Bizonyos esetekben a pályázatokat elbíráló zsűrinek nincs meg a megfelelő szakmai kompetenciája
Új kutatási irányok megjelenését ösztönzi	231		
A benyújtott pályázatok jelentős arányban nyernek	176	137	A benyújtott pályázatok nyeresi aránya túl alacsony: túl kevés a nyertes
		8	A benyújtott pályázatok nyeresi aránya túl magas: túl sok a nyertes

Megállapítható, hogy a férfiak az összes, a Bolyai-ösztöndíj (első) elnyerésének éve alapján kialakított csoportban jelentősebb arányban szereztek meg az MTA doktora címet, mint a nők. (Összesítve: a férfiak 17,1%-a és a nők 7,6%-a.) Szintén érdemes összevetni a nemek vonatkozásában azok arányát, akik egyáltalán nem tervezik az MTA doktora cím megszerzését: a férfiak körében e csoport aránya 15,7%, a nők esetében

pedig 25,5%. (A Bolyai-ösztöndíj elnyerésének éve alapján kialakított csoportokat összehasonlítva megállapítható, hogy a címre biztosan nem pályázók esetében nem játszik közre az időbeli hatás.) A nemek szerinti eltérés magyarázható a megszokott módon: a női kutatók karrierállomása (pl. az MTA doktora cím megpályázása) a gyermekvállalás miatt néhány évvel későbbre csúsznak (a 1998 és 2001 közötti női nyertesek körében

16. ábra: Az MTA doktora címmel rendelkezők aránya nemek szerint a Bolyai-ösztöndíj (első) elnyerése évének függvényében

17. ábra: Az MTA doktora címmel rendelkezők aránya tudományágak szerint a Bolyai-ösztöndíj (első) elnyerése évének függvényében

magasabb az MTA doktora címmel rendelkezők aránya, mint a 2002 és 2005 közötti férfi nyertesek esetében).

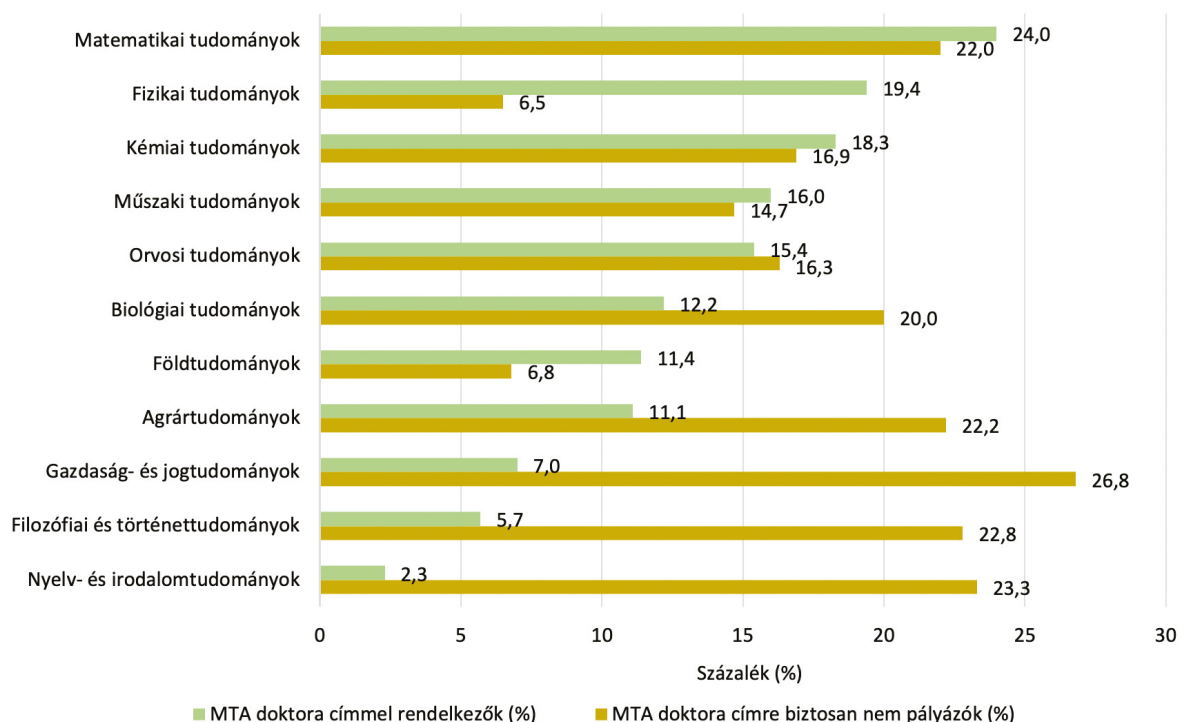
Az MTA doktora cím megszerzésének tudományterületi különbségei kétféle módon vizsgálhatók. Egyrészt felmérhető, hogyan alakul a három nagy tudományág képviselői körében – nyeresiév-csoportonként – a címmel rendelkezők aránya, másrészt vizsgálható ez az MTA tudományos osztályainak megfelelő kategória-rendszer használatával is. A 17. ábra a három nagy tudományág vonatkozásában mutatja be az eltéréseket.

A tudományterületek vonatkozásában megállapítható, hogy mindegyik releváns nyeresiév-csoportban (1998–2001; 2002–2005; 2006–2009) a matematikai és természettudományok képviselői közül szereztek meg legnagyobb arányban az MTA doktora címet az adatfelvétel idejéig, ezt követi – a cím elnyerési arányát tekintve – az élettudományok, majd végül a bölcsészet- és társadalomtudományok Bolyai-nyertesének csoportja. (A nyeresiév-csoportokat összesítve az alábbi arányok figyelhetők meg: bölcsészet- és társadalomtudományok: 5,0%; matematikai és természettudományok: 17,9%; élettudományok: 13,3%.)

Az MTA doktora címmel rendelkezők aránya megvizsgálható az MTA tudományos osztályainak megfeleltetett 11 kategóriás beosztás szerint is. Ez esetben – az elemszámok alacsony mivolta miatt – csupán a nyersarányszámokat mutatjuk be tájékoztató jelleggel, és eltekintünk a további kategóriaképző változók (pl. támogatás elnyerésének éve) szerinti bontástól. Az MTA doktora címmel rendelkezők aránya alapján sorba rendezett listán az első helyen a matematikai tudományok kategóriája található. Ez esetben az MTA doktora címmel rendelkezők aránya és a címre biztosan nem pályázók aránya egyaránt viszonylag magas

(24 és 22%). Ehhez hasonló képet mutat a kémiai tudományok, a műszaki tudományok és az orvostudományok kategóriája: viszonylag magas (az átlagot némileg meghaladó, 15–19%-os) az MTA doktora címmel rendelkezők aránya, és ezzel párhuzamosan jelentős (15–17%) azok aránya, akik nem tervezik a cím megpályázását. A fizikai tudományok kategóriája a többi tudományterülettől nagymértékben eltér: az MTA doktora címet megszerzők magas aránya (19,4%) mellett kifejezetten alacsony (6,5%) azok részaránya, akik egyáltalán nem tervezik a cím megszerzését. A biológiai tudományok és az agrártudományok kategóriájában közepes (az átlagnál némileg alacsonyabb, 11 és 12%-os) az MTA-doktorok aránya, és magas (az átlagnál magasabb, 20 és 22%-os) a címet megpályázni nem tervezők részesedése. A sorból némileg kilóg a földtudományok kategóriája: itt a legmagasabb azok aránya, akik az adatfelvétel idején ugyan nem rendelkeztek MTA doktora címmel, de a későbbiekben tervezik a megszerzését. Ennek megfelelően alacsony a címmel rendelkezők (11,4%) és a címet megszerezni nem kívánók aránya is (6,8%). Szintén külön kategóriát képviselnek a bölcsészet- és társadalomtudományok: a gazdaság- és jogtudományok, a filozófiai és történettudományok, valamint a nyelv- és irodalomtudományok esetében alacsony az MTA doktora címmel rendelkezők aránya (2–7%), és magas azok részesedése, akik nem is tervezik megszerezni a címet (23–27%). Az említett eredményeket a 18. ábra szemlélteti.

Eredményeink alapján szignifikáns hatású az MTA doktora cím elnyerésére a pályázás éve, a tudományterület, illetve a válaszadók neme mellett (a többi vizsgált változót kontroll alatt tartva) a doktori fokozatszerzés előtti munkavégzés, az akadémiai kutatóhelyen végzett munka, valamint a szorosan illeszkedő munka karrierívben való előfordulása. A PhD-fokozat megszerzése előtti munkavégzés csökkenti az MTA

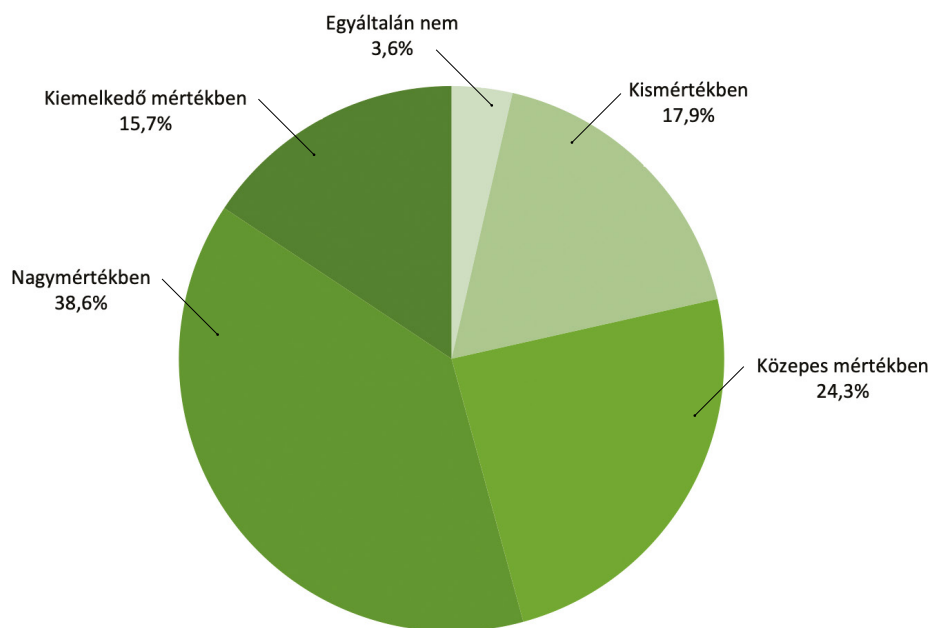
18. ábra: Az MTA doktora címmel rendelkezők és a címre biztosan nem pályázók aránya a 11 kategóriás tudományterületi besorolás alapján

doktora cím megszerzésének esélyét, míg az akadémiai kutatóhelyen végzett, valamint a szakterülethez illeszkedő munka növeli.

Érdeemes megvizsgálni, hogy a megkérdezettek miként értékelik a Bolyai-ösztöndíj szerepét az MTA doktora cím megszerzésében. Az MTA doktora címmel rendelkező válaszadók száma viszonylag alacsony, ezért az eredményeket a független változók (nyerés éve, válaszadók neme, tudományterület) mellőzésével egydimenziós megoszlásokként mutatjuk be. A Bolyai-ösztöndíjnek az MTA doktora cím elnyerésére kifejtett hatását két kérdéssel próbáltuk felderíteni. Az első kérdés esetében egy egyszerű, 5 fokozatú skála segítségével azt kellett eldönteniük a válaszadóknak, hogy milyen mértékben segítette az ösztöndíj (és főként az ösztöndíj kapcsán végzett munka) a cím megszerzését, a másik kérdés segítségével pedig arra kerestük a választ, hogy

miben milyen tekintetben játszott közre a Bolyai-ösztöndíj az említett cél megvalósításában. Ez utóbbi esetben nyitott végű kérdést alkalmaztunk, tehát a válaszadók szabadon leírhatták szempontjaikat, amelyeket az adatfeldolgozás során kódoltunk, 11 kategóriát hozva létre. A 19. ábra a Bolyai-ösztöndíj az MTA doktora cím megpályázásában játszott általános szerepének megítélését mutatja be.

Az MTA doktora címmel rendelkezők többsége (54,3%-a) szerint a Bolyai-ösztöndíjnek, illetve az ahhoz kapcsolódó szakmai tevékenységnek jelentős szerepe volt az MTA doktora cím megpályázásában és a szakmai felkészülésben. Szintén jól jelzi az ösztöndíj fontosságát, hogy mindössze a válaszadók 3,6%-a nyilatkozott úgy, hogy semmiféle segítséget nem jelentett a cím megpályázásában. Ez jól jelzi, hogy a Bolyai-ösztöndíj többé-kevésbé teljesíti egyik fő deklarált célját,

19. ábra: Mennyiben segítette a Bolyai-ösztöndíj, illetve az ahhoz kapcsolódó szakmai tevékenység az MTA doktora cím megpályázását, a megpályázására való felkészülést?

8. táblázat: Miben segítette a Bolyai-támogatás az MTA doktora cím megpályázását/megszerzését?

Említett tényezők	Fő	Százalék
Jövedelemkiegészítő volta miatt lehetőség volt arra, hogy csak a kutatómunkára kelljen koncentrálni (pl. nem kellett másodállást vállalni)	32	30,2
A Bolyai-ösztöndíj keretében végzett kutatásokon alapult az MTA doktora pályázat anyaga	23	21,7
A Bolyai-ösztöndíj a szakmai felkészülésben segített (általánosságban)	13	12,3
Anyagi és szakmai támogatást egyaránt adott	11	10,4
A kutatói pályán maradást tette lehetővé a Bolyai-ösztöndíj	7	6,6
A Bolyai-ösztöndíj motiválta az igényes és színvonalas kutatómunkát	6	5,7
A Bolyai-ösztöndíjhoz kapcsolódó munka publikációi sokat számítottak az MTA doktora pályázat elbírálásakor	5	4,7
Egyéb módon segített	5	4,7
Kutatási háttérrel biztosított a Bolyai-ösztöndíj	2	1,9
A Bolyai-ösztöndíj rangja segített az MTA doktora pályázat elbírálásakor	1	0,9
Pályázati, pályázási tapasztalatot adott	1	0,9
Összesen	106	100,0

tehát jelentős segítséget nyújt a támogatást elnyerőknek az MTA doktora cím megpályázásához. (Nyilván úgy lenne teljes a kép, ha minden, a későbbiekben MTA doktora címet szerző volt Bolyai-ösztöndíjastól meg lehetne ezt kérdezni.)

Végül megkérdeztük az MTA doktora címet elnyerőket, hogy milyen konkrét segítséget nyújtott nekik a Bolyai-ösztöndíj a cím megpályázásában. A Bolyai-ösztöndíjhoz kapcsolódó, legtöbbször által említett tevékenységek között szakmai és anyagi természetűeket egyaránt találunk. Némely kategória alacsony elemszámmal jelenik csak meg a válaszok között, de e tényezők jelentősége sem elhanyagolható, hisz további szempontokat ad a nagyobb számban említettekhez. A válaszadók mindegyike csak egy szempontot említett meg, melyek között ugyanakkor található összetett (pl. egyszerre anyagi és szakmai jellegű) tényező is. Az eredményeket a 8. táblázat szemlélteti.

A relatív többség (30,2%) a Bolyai-ösztöndíj jövedelemkiegészítő szerepét hangsúlyozta, mely lehetővé tette, hogy az érintett válaszadók csak

a kutatásra koncentrálhassanak (pl. nem kellett másodállást vállalniuk). Az anyagi szempont mellett sokan említettek olyan tényezőt, mely egyértelműen szakmai szempontból segítette az MTA doktora cím megpályázását: ezek **együttes** aránya is meglehetősen magas (44,4%).

A jelen elemzés alapjául szolgáló kutatási anyagok teljes terjedelmükben megtalálhatóak az MTA Könyvtár és Információs Központ Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztályának honlapján:

http://www.mtakszi.iif.hu/docs/projektek/Bolyai_KUTJEL_04.pdf

http://www.mtakszi.iif.hu/docs/projektek/Bolyai_masodelemzes.pdf

http://www.mtakszi.iif.hu/docs/projektek/Bolyai_FiKu_osszehasonlitas.pdf